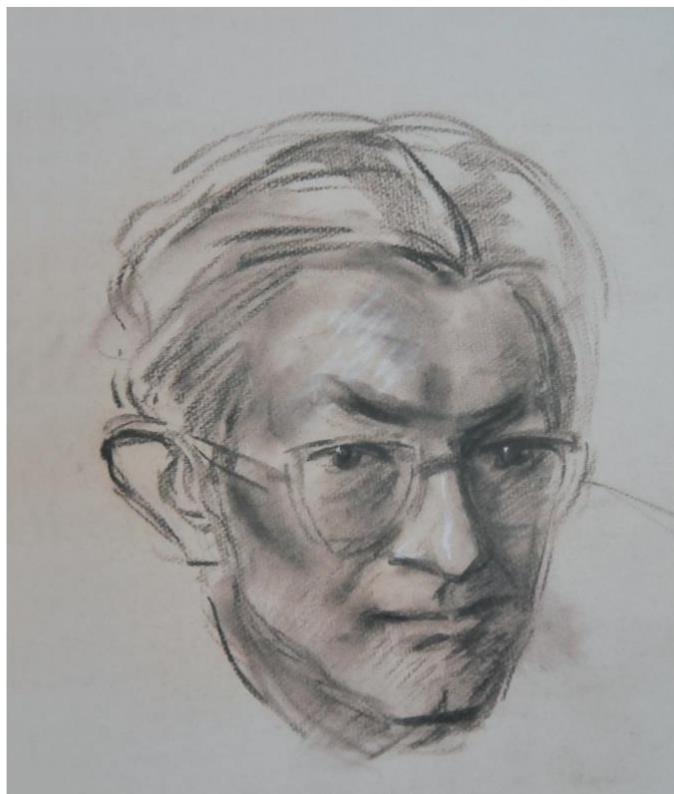

איש מודיעין
ג'יימס אנגלטון
James Jesus Angleton

ג'יימס (ג'ים) אנגלטון 1917-1987 שימש ראש המנהל לריגול נגדי ב CIA- בשנים 1954 – 1974 בכפופות ישירה לראש הארגון בתוקף תפקידו קיים קשרים ייחודיים עם ראשי שירותים זרים ברחבי תבל , ובמקרים מסוימים גם עם ראשי מדינה . הוא נודע גם בהובלת מבצעים רחבי היקף, שתכליתם הייתה מניעת עליית מפלגות קומוניסטיות לשלטון במדינות מערב אירופה . הוא היה מראשי המערכה העולמית שהובילה ארצות הברית לגבי התודעה הציבורית במדינות מפתח בעולם החופשי , במהלך 'המלחמה הקרה'. אנגלטון עמד ליד ערש כינונם של יחסי ארצות הברית וישראל בתחום המודיעין וחלש על תחום זה מאז 1951 ועד לפרישתו. הוא נודע באמונתו העמוקה בזכות הקיום של ישראל ופעל , במישורים שונים, לחיזוקה ולביצור ביטחונה . בחסותו נבנתה מערכת יחסים ייחודית בין ארצות הברית לבין ישראל , מערכת ששירתה את שתי המדינות בנושאים רבים ומשמעותיים.

אפרים הלוי – לשעבר ראש המוסד,

ראש המועצה לביטחון לאומי וראש המל"ל

דברי פתיחה

תא"ל (מיל') רון כתרי - ראש המכון לחקר מורשת המודיעין ומנחה הערב

◀ אירוע זה הוא ציון דרך ייחודי לכבוד איש מודיעין זר, שערכו במהלך השנים שבהן עבד עם קהילת המודיעין ואנשי המודיעין שלנו לא יסולא בפז. חברנו קובי סגל הציע להוסיף את הביטוי "הכרת הטוב", שכן מה שנעשה היום עם ג'יימס ג'ייסוס אנגלטון הוא, במידה רבה, הכרת טוב מאוחרת. ואם הוא צופה בנו מלמעלה, אנחנו מקווים שהדברים שייאמרו פה, מזוויות שונות, ישקפו זאת ויהיו לרוחו. תודה מיוחדת לשמעון (סיימון) לביא, על הדחיפה והיוזמה לביצוע ערב זה. וכן תודה לשני אנשים שהיו אמורים לדבר כאן הערב, אבל מסיבות שונות לא יגיעו, אך שלחו את דבריהם בכתב: יעקב קדמי שיציג את הזווית הסובייטית של הנושאים שידונו פה, ופרופ' קלייב ג'ונס מאוניברסיטת דורהם באנגליה.

על אנגלטון - דברי רקע

אפרים הלוי - לשעבר ראש המוסד, ראש המועצה לביטחון לאומי

◀ ג'יימס (ג'ים) אנגלטון (1917–1987) שימש ראש המנהל לריגול נגדי ב-CIA בשנים 1954–1974 בכפיפות ישירה לראש הארגון. בתוקף תפקידו קיים קשרים ייחודיים עם ראשי שירותים זרים ברחבי תבל, ובמקרים מסוימים גם עם ראשי מדינה. הוא נודע גם בהובלת מבצעים רחבי היקף, שתכליתם הייתה מניעת עליית מפלגות קומוניסטיות לשלטון במדינות מערב אירופה. הוא היה מראשי המערכה העולמית שהובילה ארצות הברית לגבי התודעה הציבורית במדינות מפתח בעולם החופשי, במהלך 'המלחמה הקרה'.

◀ אנגלטון עמד ליד ערש כינונם של יחסי ארצות הברית וישראל בתחום המודיעין וחלש על תחום זה מאז 1951 ועד לפרישתו. הוא נודע באמונתו העמוקה בזכות הקיום של ישראל ופעל לחיזוקה ולביצור ביטחונה, במישורים רבים. בחסותו נבנתה מערכת יחסים ייחודית בין ארצות הברית לבין ישראל, מערכת ששירתה את שתי המדינות בנושאים רבים ומשמעותיים [וראו דברי סיכום, בסוף המסמך].

מבוא

אל"ם (בדימ') שמעון (סיימון) לביא

◀ ישראל היא המדינה היחידה בעולם המעלה על נס איש מודיעין זר והשאלה היא מדוע. חשוב לציין כי James Jesus Angleton היה ונשאר פטריוט אמריקאי אמיתי, שלא הקריב אינטרסים של ארצות הברית ודאגתו הייתה נתונה להם בראש וראשונה. בתקופת הקשר עם ישראל, בעת שהחזיק את ה-Israeli Account, הוא לא ויתר על הפעלת מבצעי איסוף מודיעיני נגד ישראל. למשל, פעילות הנציגות הדיפלומטית האמריקאית בישראל, שהפעילה סייענים כדי לאתר מבין העולים החדשים מקורות שיוכלו לספק מידע בעל עניין לקהילת המודיעין האמריקאית. או, למשל, ניכור מישראל כדי לאפשר לטפח את הקשר עם מהפכני הקצינים הצעירים במצרים ואפילו תמיכה בהפיכה הצבאית שם, לרבות תמיכה כספית. אנשי אנגלטון איישו את שלוחת CIA בישראל, ביצעו איסוף מודיעיני של דגימות קרקע ואיתור שמות מומחים צרפתיים הקשורים לפעילות בנושא הכור הגרעיני בדימונה. כך גם טיסות מטוסי U-2 מעל דימונה.

◀ אפרים הלוי, ראש המוסד לשעבר, אמר, ובצדק, כי "מה שהעסיק אותנו היה המאבק הכולל של ארצות הברית באימפריה הסובייטית על כל שלוחותיה. ג'ים אנגלטון היה מעורב עמוקות בפעילויות נרחבות מאוד במישור הבין-לאומי הגלוי של המאבק האידיאלי בין שני הגושים...". הוא הוסיף ואמר כי הציפייה של ג'ים אנגלטון בשנים האלה הייתה כי "ישראל תתייצב לצד ארצות הברית ללא חשבון" וכך היה. התרומה של קהילת המודיעין הישראלית לקהילה המודיעין האמריקאית באותה תקופה (ואפשר גם היום) הייתה הרבה מעבר לתמורה שהיא קיבלה מהקהילה האמריקאית. לא אחת אמר ג'ים אנגלטון לנחום אדמוני, ראש המוסד לשעבר, כי ישראל לא יודעת "למכור" את מרכולתה המודיעינית.

◀ מנגנון סיכול הריגול של הגוש המזרחי ובדגש על ברית המועצות, כמעט הביא לסיכול מוחלט ולעצירה של הפעלת איסוף מודיעיני איכותי באמצעות מערכות Humint. הסדר בן שני עמודים וחצי בין ג'ים אנגלטון וראובן שילוח מסוף שנת 1951, הפך את הקערה על פיה. ההסדר, אשר כונה בספרות המקצועית "בלזם" והופץ מודיעינית תחת השם "צניחה", סיפק לארצות הברית מודיעין שלא יסולא בפז. השב"כ, באחריות עמוס מנור המנוח ובמימון ה-CIA, הקים את יחידה 300 שתחקר עולים מהגוש המזרחי וסיפקה מידע מל"מי ממקור ראשון, למבצעי Humint בגוש המזרחי. זו לא הייתה הפעם הראשונה שבה תחקרו עולים חדשים. שירות המודיעין הבריטי MI6 הקים והפעיל בחיפה בשנים 1940–1944 מתקן תחקור Haifa Interrogation Bureau¹ לעולים חדשים שעלו מגרמניה ומאיטליה. האיסוף כלל מידע על מערכות תשתית, מידע טכני, מפות שמות של אנשים וכו'. בהתבסס על דיווחים של ג'ים אנגלטון, שהיה סרן בראש X-2 באיטליה, כי שירותי המודיעין הרוסיים² חדרו בעצמם למנגנון הבריחה ועלייה ב' של עליית יהודים דרך איטליה, ניסה המודיעין הצבאי של זרוע היבשה של ארצות הברית, משנת 1946, לחדור למוסד לעלייה ב'. X-2 בווינה מונה סרן יהודי בשם Jules Koenig³ למפקד מבצע Symphony, מבצע חדירה לארגון שבראשו עמד "ארתור פייר"⁴. מבצע החדירה כשל,⁵ ונציג הריגול הנגדי של צבא ארצות הברית בווינה הודיע לארתור פייר כי הם קיבלו את האחריות לתחקור פליטים יהודים. תחקור העולים על ידי צבא ארצות הברית על אדמת אוסטריה הופסק עם עלייתו של ארתור פייר לישראל בקיץ 1947.

◀ בסוף 1947 ביקש ג'ים אנגלטון מראובן שילוח, ונענה בחיוב, כי ארצות הברית תקבל מידע מהחומר שנאסף מתחקור העולים החדשים בווינה. מלחמת העצמאות של ישראל קטעה שיתוף פעולה זה והוא חודש במחצית השנייה של שנת 1951. עוד בטרם חתימת ההסכם, העביר המוסד ל-CIA חומר גולמי של צילומי מסמכים ותעודות שנאספו מפתחת דברי דואר. ההסכם הכתוב באנגלית, שצדדיו לא חתמו עליו, אך הוא חייב אותם, הוא בין המוסד שבן-גוריון ארגן מחדש ב-8.2.1951 מצד אחד לבין ה-CIA ומחלקת המדינה של ארצות הברית מהצד האחר. ההסכם הוא למעשה רשימת מטלות והוא "מחלק" משימות לכל צד. מוזכרים בו שמותיהם המלאים של אנשי מחלקת המדינה של ארצות הברית וראשי

¹ מטעמי כיוסי נשא המרכז שמות נוספים כמו Jewish Agency for Statistical Department of the או Palestine the Statistics Office.

² בשלב מאוחר יותר היה בידי האמריקאים מידע כי גם שירותי המודיעין ההונגריים חדרו לארגון.

³ לאמריקאים התחוויר לאחר המבצע כי Koenig למעשה שיתף פעולה עם הבריחה והסוכנות היהודית.

⁴ הכוונה לארתור (אשר) בן נתן.

⁵ על פי הוראתו של ריצ'רד הלמס מיום 12.7.1946.

תיבות של שמות או אנשי מודיעין. המוסד התחייב להעביר, לאחר תרגום במימון CIA, תחקורי עולים שכבר נערמו בארגזים ולישראל לא היה בהם שימוש או ערך.

◀ המוסד התחייב, גם כן במימון ה-CIA, להציב קציני דיבוב בנציגויות השונות של ישראל במזרח אירופה פולין, רומניה, צ'כוסלובקיה, הונגריה, בולגריה, אך לא בברית המועצות.⁶ הרשת פעלה בכל תקופת כהונתו של עמוס מנור כראש השב"כ. בוורשה הוצב יעקב ברמור; בפראג הוצב ראובן עשור; בבודפשט הוצב אליעזר ערמון; בסופיה הוצב ניר ברוך; בבוקרשט הוצב ארגמן זאב; ובבלגרד – אריה לבבי. כולם אותו אישית על ידי עמוס מנור, ושלוטו בשפה ובתרבות המקומית באופן מושלם. אף אחד מהאנשים לא עבר כל הכשרה מודיעינית ונאסר עליהם לבצע איסוף מודיעיני חשאי. המשימה שהוטלה עליהם הייתה לדובב מקומיים המגיעים באופן חוקי לנציגות הישראלית והרשאים להגיע באופן חוקי לנציגות הישראלית. הצי"ח שהוטל עליהם, נקבע על ידי ה-CIA וכלל אישים, מערכות תשתית, ממשל וביטחון, תעשייה, חומרי גלם, פיתוחים צבאיים, הלכי רוח, מורל, עיתונות וכולי. התקשורת איתם הייתה אישית, בדואר דיפלומטי שעמוס מנור אישית היה אוסף. האנשים לא נמנו על סגל שב"כ ורובם, עם סיום תפקידם, נקלטו במשרד החוץ בסיוע עמוס מנור. מאוחר יותר, ב-1960, הוצבו, לבקשת ג'ים אנגלטון, קציני דיבוב ישראלים בקובה, בארגנטינה של פירון ובקמבודיה.

◀ המוצבים לא היו קציני איסוף מודיעיני ולא הבינו את העולה מפרשת נאום חרושצ'וב. ויקטור גרייבסקי שהביא את הנאום ליעקב ברמור בוורשה, נאלץ להסביר ליעקב ברמור את חשיבות הנאום ומשמעותו. יעקב ברמור כלל לא היה מודע לצי"ח⁷ בנושא. גם לאחר ההסבר, לא ירד יעקב ברמור לעומק ההישג המודיעיני שנפל לידי. הוא טיפל בנאום באופן שגרתי, והעביר את צילומו בדואר דיפלומטי רגיל, מבלי שדיווח קודם לכן במברק על החומר שנמסר לו.

◀ התמורה של הסיוע המודיעיני של ישראל לארצות הברית קיבלה ביטוי על ידי D David Robarge, ההיסטוריון הרשמי של CIA שטען בכנס שנערך על ידי מרכז WILSON ב-29 במרס 2012 כי "It was crucial for information about Soviet action and counterintelligence leads the memos that the Israeli intelligence community has provided to the United States." התמורה הממשית הישירה שקיבלה ישראל מארצות הברית הייתה פחותה מתרומת המודיעין הישראלי לארצות הברית. לא אחת אמר ג'ים אנגלטון לאנשינו כי המודיעין לא יודע "למכור" את עצמו ואת הצלחותיו. עצם ההסכם ויצירת קשר אסטרטגי חשאי עם ארצות הברית היו בעלי חשיבות עליונה לישראל הצעירה בראשית צעדיה. הם, למעשה, הבטיחו צינור הידברות חשאי ושיר עם נשיא אמריקאי כנכס אסטרטגי להבטחת קיומה של ישראל וביטחונה. הדבר אפשר לישראל לקיים דיאלוג, ושטח באופן חשאי את מדיניותה של ישראל ואת בקשותיה מהמעצמה הגדולה בעולם. הכול היה מעבר לשיתוף פעולה מודיעיני, ועל "צינור" זה שלט ג'ים אנגלטון. על רקע זה נפגש ג'ים אנגלטון בביקורו בישראל גם עם צמרת מדינת ישראל כמו דוד בן-גוריון, אשר קיבל ממנו אלבום תמונות צבעוניות שצילם בעת ביקורו בישראל.⁸ היבט שני היה כי ההסכם המודיעיני של ישראל עם ה-CIA, שם את קהילת המודיעין

⁶ פרטים נוספים ראו בספרו של יאיר שפיגל, ימי עמוס, ראש שירות הביטחון הכללי השלישי – עמוס מנור המבצעים והפרשיות (1953–1963), בהוצאת משרד הביטחון, שירות הביטחון הכללי, הוצאת מודן, 2017, עמודים 37–45.

⁷ ציון ידיעות חיוניות.

⁸ מכתב דוד בן-גוריון לג'ים אנגלטון מיום 30.11.1952.

הישראלי לראשונה "על המפה" ובקדמתה, כארגון מודיעיני איכותי ומהחשובים בעולם. ההיבט השלישי הוא כי הסכם זה סלל את הדרך להסכמי מודיעין נוספים, כגון בין המוסד לבין מקבילים אמריקאיים או בין המודיעין הצבאי האמריקאי לבין אמ"ן (הסכם SYR). ההיבט הרביעי הוא הקניית תורת סיכול ריגול מוסדרת ושיטתית למערך סיכול הריגול של ישראל. אפשר לומר כי ג'ים אנגלטון היה מנטור של עמוס מנור, ראש השב"כ השלישי, ובזכותו עבר שירות הביטחון הכללי מטמורפוזה מהותית ויסודית משירות מפלגתי למנגנון סיכולי.

◀ ממד נוסף של שיתוף פעולה היה הפעילות באפריקה בשנות ה-60 לבלימת ההתפשטות המזרחית שפעלה באופן ישיר וגם באמצעות מצרים של נאצר. תדמית ישראלית חיובית כתוצאה מסיוע חקלאי באמצעות משרד החוץ, אפשרה חדירה ישראלית. אפרים הלוי תיאר את זווית הקשר המודיעיני מוסד-CIA. להשלמת התמונה יש להוסיף כי בעידוד ה-CIA, התפתחו קשרים צבאיים ביטחוניים בין מערכת הביטחון לבין משטרים באפריקה שאופיינו בשיגור ובהצבה של משלחות צבאיות לסיוע ולאיוון יחידות צבאיות, מרביתן יחידות שתפקידן היה אבטחת המשטר והסכמי מכר של אמל"ח מתוצרת ישראל. פעילות ישראלית זו לא התקבלה באהדה רבה על ידי המדינות הקולוניאליות ששלטו בעבר במדינות אלה, כמו קניה או בלגיה. תמיכת ה-CIA אפשרה המשך הפעילות ובלימת ההתפשטות המזרחית-מצרית. בפעילות זו ניצל ג'ים אנגלטון את היותו אחראי ב-CIA גם על קשרי החוץ. השפעתו על שירותי מודיעין ידידותיים היא שפתחה את שעריהם לקהילת המודיעין של ישראל ובאמצעותם גם למדינאים בארצות אלה.

◀ אפרים הלוי תיאר את הזדהותו העמוקה של ג'ים אנגלטון עם ישראל עד אשר כונה ב-Pro-CIA Israel.⁹ ממד נוסף הוא שהממשל האמריקאי לחץ על ישראל לשלוח יחידה צבאית שתשתלב במלחמת קוריאה. בן-גוריון נטה להסכים. טדי קולק שכנע את ראשי ה-CIA דאז, בידל סמית' ואלן דאלאס, לבטל את הדרישה, בניגוד לדעת משרד החוץ של ארצות הברית, מחשש להפסקת העלייה מהגוש המזרחי. ה-CIA, בהוראה ישירה של ג'ים אנגלטון, פתח את ארכיונו לחיפוש ולאיסוף מידע מפליל נגד אדולף אייכמן לקראת משפטו ואפשר לנצ"ם הופשטטר של לשכה 06 של משטרת ישראל לאתר כל חומר ראייתי מפליל.¹⁰ בתחילת שנות ה-50 הוצפה ישראל בספרות, ירחונים, עיתונות, סרטים ותקליטים שמקורם במזרח אירופה. בתקופה מסוימת היה חומר זה התרבות הזרה היחידה והבלעדית בישראל. שר החוץ האמריקאי, ג'ון פורסטר דאלאס, אחיו של סגן ראש ה-CIA, אלן דאלאס, הורה להעביר לישראל 10 מיליון דולר לרכישת ספרות מערבית, ירחונים, סרטים ותקליטים ומינה ב-1954 את Bernie Katzen להחליט על חלוקת הכסף, שחלקו הוקצה לבניית מוזיאון ישראל בירושלים. ישראל לא נדרשה להחזיר סכום זה. להפך, הכספים ממכירת המוצרים שנרכשו, שימשו לרכישות נוספות.

נחום אדמוני - ראש "המוסד" לשעבר בשנים 1982-1989

◀ במפגש הזה נוכחים אנשים אשר פגשו אישית את ג'ים אנגלטון, שהיה בקשר עם המוסד וישראל במשך למעלה מ-30 שנה. למשל, דובי שילוח, שאפשר כי היה הראשון שפגש את ג'ים אנגלטון בבית

⁹ ראו כנס מרכז Wilson מיום 29.3.2012 עמוד 92.

¹⁰ יש לזכור כי ארכיוני ה-KGB היו סגורים.

אביו ראובן שילוח, ראש המוסד הראשון ואפרים הלוי, ראש המוסד שהיה האחרון שפגש את ג'ים אנגלטון. לאפרים הלוי היו יותר שעות עם ג'ים אנגלטון מאשר לכל אחד אחר.

◀ לאחר שנהרג בשוגג אלוף מיקי סטון-מרכוס בשנת 1948, ביקש ראש הממשלה דוד בן-גוריון מטדי קולק, שהיה נציגו בארצות הברית, למצוא קצין יהודי שיעץ לו על מבנה צה"ל. בן-גוריון חשב כי ההגנה על שלוחותיה, כולל הפלמ"ח, לא יוכלו להתמודד עם פלישה של צבאות ערב. הוא רצה לבנות צבא ממלכתי ומקצועי של ממש, ולשם כך רצה להיעזר ביועץ צבאי יהודי מארצות הברית. טדי קולק איתר את פרד גרוניך. גרוניך היה קולונל בצבא האמריקאי במלחמת העולם השנייה. אלוף סטון-מרכוס היה מפקד קרבי ואילו גרוניך היה קצין מטה ומרבית זמנו עסק דווקא במודיעין. פרד גרוניך שירת במפקדה של גנרל אייזנהאואר בצפון אפריקה ובאירופה והכיר את כל קציני המטה.

◀ אחרי מלחמת העולם השנייה נישא גרוניך לרחל מזרחי, בת למשפחה ירושלמית אמידה. משפחתה הייתה, בין היתר, הבעלים של קולנוע אדיסון המיתולוגי בירושלים. משפחת מזרחי שלחה את רחל ללמוד ב-Jerusalem Girls College, שם רכשה את השפה האנגלית על בורייה. טדי קולק העסיק אותה כמזכירתו הנאמנה.

◀ קולק יצר מגע עם גרוניך וביקש ממנו לבוא לישראל ליעץ לבן-גוריון וגרוניך נענה להזמנה. הוא פעל כאן תחת השם הבדוי פרד האריס. גורמי השמאל שהיו אז בממשלה – מפ"ם וחלק מאחדות העבודה, שהיו בעלי אוריינטציה סובייטית, טענו באוזני בן-גוריון כי פרד גרוניך הוא מרגל אמריקאי, דרשו לסלק אותו מישראל והתנגדו באופן חריף ליוזמת בן-גוריון לצרפו לשיבות המטכ"ל. לבקשתו של בן-גוריון, ערך גרוניך סקר שבדק את מצב מערכת ההדרכה בצה"ל, הציע הצעות למבנה המטכ"ל, להדרכה וכולי.

◀ כתוצאה מההתנגדות הפוליטית, לא היו חייו של פרד גרוניך בישראל קלים. הוא עבד עם כמה ממפקדי הצבא הבכירים והקרוב ביותר אליו היה רא"ל חיים לסקוב שדיבר אנגלית מעולה והיה בעברו קצין בצבא הבריטי. גרוניך מצא שפה משותפת פחותה עם אנשי ההגנה האחרים. גרוניך שהה בישראל כשנה. הוא חזר לארצות הברית, ולאחר מכן עזב את התחום הצבאי ועבר להיות נציג תעשיית הקולנוע האמריקאית באירופה ובצפון אפריקה, שתי זירות שהוא הכיר מתקופת מלחמת העולם השנייה.

◀ כאשר עלה הרצון ליצור מגע עם ה-CIA, ידע טדי קולק ידע כי לגרוניך קשר טוב מאוד עם הגנרל בידל סמית', אז ראש ה-CIA, מי שהיה ראש המטה של אייזנהאואר במלחמת העולם השנייה. גרוניך קישר את קולק עם בידל סמית' וסלל את פגישת בן-גוריון עם האחרון. בפגישה, שבה השתתף גם קולק, הונח היסוד לקשרי המודיעין בין ה-CIA לבין המודיעין הישראלי. גנרל בידל סמית' מינה את ג'ים אנגלטון לנהל את הקשר עם ישראל. מאוחר יותר נערכו פגישות בין אנגלטון לבין ראובן שילוח, טדי קולק וממי דה שליט, שהיה נציגו של ראובן שילוח בארצות הברית באותה תקופה.

◀ פגשתי את פרד גרוניך בפריז בשנות ה-60. אשתו, רחל מזרחי, שכנעה אותו לעלות לישראל והם עלו בשנות ה-80 או ה-90, וקנו דירה בשכונת אלינו. מכיוון שהוא לא דיבר עברית וכל מכריו מתקופת שירותו בצה"ל בעבר כבר לא היו, התחברנו ונעשינו ידידים קרובים. עם התבגרותו, עבר להתגורר בדירור מוגן במוצא עילית ואני ביקרתיו שם לעיתים תכופות. באחד הימים אמרה לי רעייתו רחל כי לפרד יש משאלה אחרונה. הוא קרוב לימיו האחרונים ומבקש להיקבר בטקס צבאי מלא, בבית קברות צבאי. פניתי לכל מי שיכולתי בצה"ל וסורבתי בטענה כי קבורה צבאית נעשית רק למשרתי צה"ל. טדי קולק,

שניסה גם הוא לסייע, נכשל. בסופו של דבר פניתי לחיים ישראלי שהיה מזכירו של שר הביטחון מימי בן-גוריון והוא הסדיר את העניין. נוסף על כך דאג ישראלי כי מערכת הביטחון תעניק לגרוניך את אות הקוממיות וביקש ממני להעניק לו את האות. ערכנו טקס נוגע ללב בדיוור המוגן. השתתפו כל קרובי רחל מזרחי-גרוניך ומשפחת טדי קולק. ענדתי לו את אות הקוממיות והודעתי לאשתו כי פרד ייקבר בבית עלמין צבאי בטקס צבאי מלא. כך היה. על מצבתו נחקק "פרד גרוניך, יועץ צבאי לבן-גוריון, קולונל בצבא האמריקאי".

◀ כאמור, קולק היה הישראלי הרשמי הראשון שפגש את ג'ים אנגלטון בסיועו של גנרל בידל סמית'. השאלה הנשאלת היא מדוע מינה גנרל בידל סמית' את ג'ים אנגלטון שהיה ראש האגף לריגול נגדי ב-CIA, להיות אחראי על ה-Israeli Account (התיק הישראלי ב-CIA). יש לכך כמה תשובות. אחת הסיבות היא שהאמריקאים לא ידעו איך להתייחס למדינת ישראל, שכן חלק מהממשלה וחלק מצה"ל היו בעלי אוריינטציה סובייטית מובהקת. סיבה אפשרית נוספת היא שאנשי המזרח התיכון ב-CIA לא אהבו את ישראל. הם היו שקועים בארצות ערב ולא חשבו כי מדינת ישראל יכולה לתרום להם. אנגלטון, לעומת זאת, ידע כי מדינת ישראל והמוסד יכולים לתרום לארצות הברית ול-CIA תרומה נכבדה מאוד ביחס לגוש המזרחי וברית המועצות.

◀ כעבור כמה שנים הודיעו לנו מה-CIA כי Israeli Account הועבר מג'ים אנגלטון למחלקת המזרח התיכון ב-CIA. המוסד חשב בתחילה כי זה אסון. בדיעבד התברר כי לא כך הדבר. הקשר עבד טוב יותר מאשר בזמנו של אנגלטון מבחינת חילופי מודיעין.

◀ לאחר פטירתו של אנגלטון, נטע המוסד חורשה על שמו ביער בסמוך לכביש המוביל מהקסטל לבית החולים הדסה. טדי קולק הנציח את זכרו של אנגלטון בסמוך למלון המלך דוד, שם הונחה אבן עם לוח זיכרון ועליה הכיתוב בשלוש שפות (עברית, אנגלית וערבית) "לזכר ידיד יקר, ג'ים אנגלטון, 1917-1987". לפני שנה ערכנו טקס קטן ליד האבן. המקום שבו עומד לוח הזיכרון הוא אחד המקומות היפים ביותר בירושלים אל מול פני חומת העיר העתיקה.

Prof. Clive Jones Durham University - UK

UK-Israeli strategic co-operation from the 1950's to the 1970's

'Look but don't touch':

Anglo-Israeli Intelligence Relations 1948-1980

Introduction

- ▶ Until the 1980s, historians of Anglo-Israeli relations regarded bilateral ties between London and Jerusalem as cool at best.¹¹ The legacy of the British mandate, competing

¹¹ *The author would like to thank Simon Lavee, Efraim Halevy and Nahum Admoni for their help and guidance in the writing of this article .

See for example Azriel Bermant 'A Chronicle of Failure Foretold: The UK, Israel and Arms Sales to Argentina in the Era of the Falklands War', *The International History Review*, at <https://doi.org/10.1080/07075332.2017.1413004>

interests over the Hashemite Kingdom of Jordan which nearly led to war, and a British perception that any arms sales to Israel should not damage what it considered to be the regional status quo were all powerful factors in shaping the nature of the relationship. Despite a brief flirtation in the early 1950s with the idea that Israel might offer Britain use of military bases in any future conflict with the Soviet Union, the interests of London and Jerusalem across the region remained far apart. Until 1956, such was the depth of suspicion that Britain actually drew up contingency plans for attacking Israel should Jerusalem threaten to destabilise Jordan.¹²

► The aftermath of the Suez crisis saw some of this mutual antipathy dissipate. The siren-like call of Arab nationalism threatened both British and Israeli interests across the Middle East, not least in the Arab Gulf where from 1957 onwards Britain looked to construct the Federation of South Arabia that would protect its military base in Aden. Additionally, local conditions allowed the Egyptians to exploit anti-colonialist sentiment, personified by the appeal of President Nasser whose Arab nationalism and whose voice was carried across the air-waves by cheaply made transistor radios amplifying his siren-like appeal to increasingly restive populations across the Middle East.

► It should be noted that some in the Foreign Office wanted to work with rather than against these nationalist forces, and considered them to be progressive. One British diplomat, Christopher Gandy, regarded those advocating a continued British presence in Arabia as 'motivated by nostalgia for lost causes'. And a pro-Arab bias in the Foreign Office had long shaped the scope of British arms sales to Israel. In 1953, despite a previous agreement, it vacillated over the supply of 30 Centurion tanks, using the Israeli action against the West Bank village of Kibye as the pretext for postponing the sale. The true underlying reason was London's treaty obligations to Amman: why supply British tanks that could be used against British troops? A similar request made by Shimon Peres (then DG of the Defence Ministry) was also turned down, again citing concerns that it would upset the military balance vis a vis Jordan, although Israel's main concern remained Egypt. Only in 1958 (following the revolt in Iraq) did Britain relent in its policy of arms sales to Israel and release the Centurion tanks. Even then, the scale and scope of these arms sales were ultimately decided by the Foreign Office, contingent on Israel's relations with Jordan and Jerusalem remaining discreet about them.

► But if the Foreign Office had the final word on Anglo-Israeli ties the question arises whether British intelligence followed in its wake, both in its appreciation of Israel and its

¹² Zach Levey, 'Britain and Israel, 1950-1967 – The Strategic Dimension', in Zach Levey and Elie Podeh, *Britain and the Middle East: From Imperial Power to Junior Partner* (Brighton: Sussex Academic Press, 2008), p.91.

actual liaison with it. The evidence suggests the picture was rather mixed. In the immediate aftermath of the June 1967 war, British officials of the Defence Intelligence Staff (DIS), notably in the Directorate of Scientific and Technical Intelligence (DSTI), believed a closer association with a power that had fought against and defeated foes equipped largely with Soviet bloc weaponry was in the British national interest. Admiration for Israel's military achievements was pronounced across Whitehall and Israeli officials too were keen for an exchange of intelligence on weapons design as well as future collaboration on Research and Development (R&D). However, wider concerns across government, not least in the context of Anglo-Arab relations and a belief that such collaboration might, once again, upset a regional order still recovering from the effects of the June 1967 war, saw the renamed Foreign and Commonwealth Office (FCO) continuing to exercise a policy of highly selective engagement. For some in the field of Defence Intelligence, this was not only a commercial opportunity lost, but was seen by some in Whitehall as a missed opportunity to exercise political leverage on Israel as it looked to consolidate its new-found regional gains. In the immediate aftermath of the October 1973 war, the 'Intelligence Emperor' that was Britain had, in Israel's eyes at least, decidedly few clothes.

Anglo-Israeli Intelligence Relations: An Overview

► As I mentioned, until the Suez crisis British intelligence liaison with Israel was limited. A few people like author and journalist Tom Bower attributed this to the legacy of Empire. Sir John Sinclair or 'C', head of MI6 1952-56, resisted the establishment of a formal intelligence liaison precisely because his 'prejudices born from the brutality of the Palestinian era were unassailable'.¹³ Indeed, Nigel Clive, the first MI6 officer sent to Tel Aviv after independence in 1948, had his cover blown soon after his arrival, and was quickly withdrawn. A series of MI6 officers, including some women, were posted to Israel throughout the 1950s having been 'declared' to their hosts. But it was not until Sinclair resigned in the aftermath of the Suez fiasco and was replaced by Sir Dick White as 'C' that liaison with Israeli intelligence – notably with the Mossad – was put on a firmer footing.¹⁴

► A case in point was Anglo-Israeli cooperation on 'Operation Mango' – a series of covert supply drops to by the Israeli Air Force to royalist tribesman in North Yemen (assisted by a British-led mercenary organization) fighting the Egyptian-backed government during the Yemen civil war. Even here, however, the British government

¹³ Tom Bower, *The Perfect English Spy* (New York: St Martin's Press, 1995), pp.239-240 .

¹⁴ Bower, *The Perfect English Spy*, p.240. One female MI6 officer posted to Tel Aviv included the wonderfully named Betsy Dumbell .

was ambivalent; the Foreign Office had been emasculated by the Aden Group of British Conservative MPs, while Julian Amery, who supported more pro-active measures to counter Egyptian subversion could only mount a private initiative using former British special forces as the link to the Mossad. MI6 was kept in the loop by one of the British mercenaries, Colonel David Smiley, who helped arrange the drops and was in the pay of MI6. This was an arrangement that appeared to suit all concerned. London saw the benefits in turning a 'blind eye' to an operation they felt protected British interests in Aden. Israel equally saw the benefit in bleeding the Egyptian army in Yemen that by 1965 saw 60,000 of its troops bogged down fighting an unwinnable war.¹⁵

► Useful intelligence was gleaned as well: British mercenaries reported on the performance of Soviet-built Egyptian aircraft to both London and Jerusalem, while soil samples from villages subjected to chemical weapons attack – mainly bombs containing mustard, chlorine or phosgene gas – were passed to the Israelis for analysis. The actual impact of the mercenary operation on Egypt's later combat performance in the June 1967 war remains difficult to gauge, although according to one account, Israel's defence minister, Moshe Dayan, was convinced that the collapse of the Egyptian army in Sinai was in no small measure due to the erosion of its combat capabilities in the mountains of Yemen.¹⁶

► The battering the Egyptian army endured in Yemen largely informed British intelligence analysis of the likely outcome of any future conflict between Israel and the Arab frontline states. Two years before the outbreak of the June 1967 war, the British Joint Intelligence Committee (JIC), charged with assessing all-source intelligence on given targets and distributing this to the relevant consumers across Whitehall, issued a detailed report on the military balance between Israel and its Arab neighbours, a report premised in large part on the continued presence of Egyptian troops in Yemen. The report has since been subject to a detailed analysis by Israeli military historian, Yigal Sheffy. While noting several inaccuracies (not least in terms of Israel's force structure and the tendency of the report to underplay efficiency and quality in determining combat power), Sheffy nonetheless validated the core finding of the report: that in any war, the Jewish state would emerge triumphant. Israel, the JIC report argued, was capable of

¹⁵ Clive Jones, *Britain and the Yemen Civil War, 1962-1965: Ministers, Mercenaries and Mandarins, Foreign Policy and the Limits of Covert Action* (Brighton: Sussex Academic Press, 2010).

¹⁶ Duff Hart Davis, *The War that Never Was* (London: Century, (2011), pp.328-329.

engaging its total combat power more quickly and bringing it to bear more effectively than any combination of the surrounding Arab states.¹⁷

► The JIC assessment was derived from the typical intelligence cycle (collection, collation and analysis) of open source intelligence material. The errors in assessing relative force strengths aside, the accuracy of the report highlighted for Sheffy an enduring truth about intelligence. ‘In order correctly to assess the probable course of action by the assessment’s subject’, he wrote, ‘one is not compelled to first penetrate decision-making circles, nor to employ elite spies, nor to develop extraordinary means of collection...It is apparently sufficient for intelligence services to be properly familiar with the strength and security perception of their subject and to intelligently analyse parameters of time, space and geography’.¹⁸

Technical Intelligence Liaison: Intimacy from a Distance

► However, the narrative above exposes a wider issue: all too often our understanding of the intelligence relationship between the UK and Israel remains a function of ties between MI6 and the Mossad. In light of their respective fame this is perhaps understandable. But in the case of London, at least, strategic appreciations of Israel, its capabilities and the extent to which British foreign and defence interests could best be realised through closer ties with Israel was always a function of the all-source analysis produced by the Joint Intelligence Committee (JIC) and in particular the Defence Intelligence Staff (DIS weighed against the concerns of the Foreign Office on the other, sensitive as the latter was to Britain’s ties with other Arab states.

► Technical data and technology sharing with Israel had always been a sensitive matter for the British, and it remains so. Only in 2006, for example, was it disclosed that in 1958 the UK had allowed 25 tons of surplus Heavy Water, bought from Norsk Hydro in Norway, to be re-sold to the Norwegians with full knowledge that its final destination would be Israel. Some felt that ‘safeguards’ or assurances be given by Israel, since Heavy Water is a vital component in the production of plutonium from spent fuel. But the Foreign Office felt it would be unreasonable to demand such safeguards as ultimately

¹⁷ TNA CAB/57 Top Secret: Joint Intelligence Committee – The Military Balance between Israel and the Arab World up to the End of 1966, 18 March 1965 .

¹⁸ Yigal Sheffy’ ,Assessing the Assessors: The JIC assessment and the test of time ,’in R. Gerald Hughes, Peter Jackson and Len Scott (eds), Exploring Intelligence Archives (Abingdon: Routledge, 2008 ,(p.239.

this was a Norwegian transaction and therefore down to Oslo to demand guarantees as to its final use.¹⁹

► Still, by 1962 Britain concluded that Israel had an active nuclear weapons programme on the basis of the amount of heavy water it acquired, photographs of the Dimona reactor taken covertly by the British military attaché in Tel Aviv, and the appearance of so many French technicians in the Negev at Israel's nuclear research facility at Dimona.²⁰ Some even suspected that Israel might have acquired nuclear secrets from pro-Israel sympathisers working at the British Atomic Weapons Research Establishment (AWRE) at Aldermaston. The security service, MI5, was known to have interviewed several Jewish employees over their alleged connections to Israel. One such figure, Nyman Levin, had just been eased out of his role as head of the nuclear weapons programme in early January 1965 when he died of a heart attack. It was widely believed that he was under investigation by MI5 although the relevant files have never been released by the British authorities and no case of collusion with Israel has ever been proven.²¹

► Nevertheless, such episodes created a wider climate of concern across Whitehall about cooperation, if not collaboration, with Israel in matters related to technical intelligence and the sale of military equipment. What is noticeable in this debate is the clear division that existed between what might be called the scientific and military professionals on the one hand who saw ties with Israel as not only desirable but necessary, and senior civil servants, notably in the FCO who remained decidedly wary on the other. These divisions were now played out across Whitehall in the aftermath of the June 1967 war.

► There is no doubt that admiration for Israel's victory was widespread. The British Ministry of Defense (MoD) took a particular interest (and delight) in what they learnt of the performance of the Centurion tanks Britain had sold Israel over the previous decade. In addition, with 55,000 British troops stationed in West Germany as part of the British Army of the Rhine (BAOR) officials in London were anxious to glean what information they could regarding Soviet weaponry and the tactics and strategies used by the Egyptian army, believing these to be heavily influenced by Soviet military doctrine.

¹⁹ The documents, all held by the National Archives can be accessed at www.news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/israelbomb.pdf accessed 8 August 2018

²⁰ See www.news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/newsnight/4789832.stm accessed 8 August 2018 .

²¹ For a full account of the Levin case see Avner Cohen and Meirion Jones 'The sudden death of UK's nuke chief, suspected of spying for Israel's A-bomb program', *Ha'aretz*, 24 September 2016 at <https://www.haaretz.com/israel-news/.premium.MAGAZINE-did-u-k-nuclear-chief-nyman-levin-spy-for-israel-1.5441273> accessed 10 September 2018 .

Above all, the British wanted access to technical intelligence, a task that fell to the Directorate of Scientific and Technical Intelligence (DSTI) of the DIS, responsible for designing and evaluating new weapons systems as well as developing effective counter measures against existing Soviet bloc weaponry and equipment. The Israelis knew they had material leverage which they set out to exploit. If Britain (and other NATO countries) wanted access to captured Soviet bloc equipment, this would have to be bartered for closer co-operation, both in terms of access to particular items of British materiel, as well as in Research and Development (R&D). What was to become apparent on the British side was that while the DSTI was responsive to such a 'trade', other government departments, notably the FCO, remained more circumspect.

► Even before the June 1967 war improving ties between Britain and Israel had seen arms sales move beyond just the purchase of tanks. In the mid-1960s, the Israeli navy bought three former Royal Navy submarines, including HMS Totem. Renamed INS Dakar (Swordfish). Totem had been used by the British for covert signals intelligence gathering in the Arctic-circle off the Soviet coast, and was refitted in Portsmouth with a conning tower that allowed for the underwater insertion of special forces. Tragically, the Dakar with all hands was lost on 24 January 1968 east of Crete on its final approach to Haifa.²² However, this episode demonstrated Israel's continued interest in acquiring British weapons systems and technical intelligence and that it was prepared to trade information for access. Nowhere was this more apparent than in the realm of armoured warfare.

► The IDF had previously made an opening gambit to the British regarding tank design. At the beginning of 1968, the Director of Armoured Warfare Research (AWR) at Bovington in the UK, Bayley Pike, visited Israel and held a series of meetings with General Israel Tal, widely regarded as the father of Israel's armoured corps. Tal expressed his desire to cooperate with the British on any technical matters related to the performance of IDF's Centurion tanks during the war, not least with regard to the performance of their main armament, the 105mm gun. In return, Tal asked that Israel be allowed to probe officials of the AWR on issues related to British innovations in armoured warfare of possible use to the IDF. In particular, Israel hoped to purchase the next generation of British tank, the Chieftain, and two had already been delivered to Israel to assess their suitability for desert warfare.²³

²² See Richard J. Aldrich, *GCHQ: The Uncensored Story of Britain's Most Secret Intelligence Agency* (London: Harper Collins, 2010), pp.264-65.

²³ TNA WO 337/8. Secret: From R. Alston to Mr J. Moberly. Subject: Intelligence Exchanges with Israel, 5 March .1968 On the sorry story of Anglo-Israeli development of the Chieftain tank see Simon C. Smith, 'Centurions and Chieftains :Tank Sales and British policy towards Israel in the

► This was part of a wider Israeli effort gain access to both British equipment and R&D facilities in the UK, thereby allowing joint Anglo-Israeli teams to evaluate a range of military equipment. Jerusalem instigated a visit by a joint party of military and civilian experts from Britain to Israel between 27 January and 2 February 1968 to lay the groundwork for mutual benefits from analysis of the copious amounts of Soviet equipment captured. The delegation expressed cautious optimism that suitable arrangements could be reached, although this was by no means uniformly felt across the British service representatives. The army in particular remained keen to extract more information regarding IDF tactics used against Egypt, but the Israelis proved reluctant to divulge such information without exacting something of similar value from the British. In particular, Israel hoped that with their greater weapons testing facilities, Britain could be of use in helping Israel develop its own equipment programmes.²⁴

► One person who began to figure prominently in this proposed exchange of information and wider R&D was Professor Efraim Katchalsky, Chief Scientist of the Israeli MoD. Under the surname Katzir, he was later to become the fourth President of Israel between 1973-1978. Katchalsky hoped to place the exchange of technical intelligence with Britain both on a more formal footing and to embrace information related to non-conventional weapons development, notably in the realm of biological and chemical weapons. Already a noted scientist, Katchalsky had been given access to one of Britain's most sensitive military research facilities, Porton Down, although admission to the more sensitive on-site areas of military R&D in chemical and biological weapons was necessarily restricted. Still, by offering London access to captured Soviet chemical warfare equipment, the Israelis hoped London might sign an 'Information Exchange Agreement' allowing Israel to develop what Katchalsky called termed 'defensive measures'. Such trading was echoed elsewhere: Israel offered British officials access to captured Soviet Styx anti-ship missiles – the Royal Navy was keen to learn of their guidance systems – and in return, Israel asked for information in the field of ECMs.²⁵

► There were clear advantages for both sides, and there is no doubt that the DSTI team visiting Israel remained keen to explore what they regarded as propitious grounds for future collaboration. The Israelis were prepared for captured equipment to be sent to

aftermath of the Six-Day War , 'Contemporary British History, 28/2 (2014);(Saul Bronfeld" ,The Chieftain Tank Affair : 'Realpolitik, Perfidy, and the Genesis of the Merkava , "Contemporary British History, 29/3 .(2015)

²⁴ TNA WO 337/8. From R.J Alston to Mr J. Moberly. Secret: Exchange of Military Intelligence with Israel. 23 February 1968 .

²⁵ TNA WO 337/8. From R.J Alston to Mr J. Moberly. Secret: Exchange of Military Intelligence with Israel. 23 February 1968.

England where it could be subjected to extensive field trials in the presence of Anglo-Israeli teams. This included 'certain chemical warfare items', the T55 tank as well as captured radios, mines, tank ammunition and anti-tank missiles, air to air missiles, and detailed examination of captured papers, handbooks and serial numbers of various weapons systems. The latter is often overlooked in the study of intelligence, but examination of serial numbers allows a trained analyst to build up a picture of weapons production and development while also giving some indication of the likely size of an opponent's military formations. Parallel trials, it was hoped, would be held in Israel. The matter was referred up to the JIC. While noting the potential advantages, the FCO voiced objections. Already sensitive to the (unfounded) allegations that London had colluded with Washington in helping Israel to crush so completely three Arab states, the Eastern Department of the Foreign Office raised objections to any collaboration with Israel over R&D into chemical weapons.²⁶ One official cited 'political difficulties vis a vis the Arabs if it ever became known' Britain had entered into any such agreement with Israel, while another, with reference to the wider eddies of the Cold War, noted that 'Communist propaganda would have a field day'.²⁷ The sensitivity of these envisaged political difficulties was such that the Foreign Office looked to refer the matter of Israeli access to R&S directly through the JIC to the Cabinet for Ministerial consideration.

► While he was shortly to resign, the FCO attitude towards closer ties with Israel was undoubtedly shared by the British Foreign Secretary, George Brown. Something of a maverick, his personal antipathy towards Prime Minister Harold Wilson was reflected in their respective positions on the Arab-Israeli conflict. Whereas Wilson was known for his sympathy towards the Jewish state, Brown actively sought a reconciliation with Cairo and believed that unless Britain took a firm stance in support of Jordan it was likely to succumb to more radical forces than apparently on the ascendant across the Arab world. It was a view shared by the head of the Eastern Department of the Foreign Office, William Morris, who believed that 'Britain's material interests in the Arab world were much more important than those in Israel'.²⁸

► Nevertheless, despite the growing unease of the Foreign Office, the DSTI team still hoped a memorandum of sorts could be drawn up that related solely to the evaluations of captured Soviet weapons and equipment, access to which the IDF General Staff now

²⁶ Arieh J. Kochavi, 'George Brown and British Policy in the Middle East following the 1967 war', *The Middle East Journal*, (2016) 70/1, p.95.

²⁷ TNA WO 337/8. Secret Exchange of Military Intelligence with Israel. Handwritten note from G. Mallet, 8 March 1968.

²⁸ Kochavi, p.96.

tied to a more grandiose arrangement: access to wider British weapons development programmes. From British documents, it can be seen that this condition was met with consternation in London and, indeed, among officials in Israeli military intelligence, who felt that their patient, incremental approach that built up trust with their British counterparts best served the exchange of technical intelligence. The new conditions were rejected by British officials and the Israelis backed down, but the episode led the JIC to note: 'information about captured equipment is finite and we shall stand firm on the refusal to barter it with undertakings of more lasting significance'.²⁹

► Throughout the spring of 1968 the British thus become more circumspect in offering detailed appreciations of military equipment in which Israel had a clear interest. At the beginning of April, the Israeli military attaché to London, Brigadier General Zvi Zamir (soon to become Director General of the Mossad), handed the DIS a list of items that were of particular interest to the IDF, ranging from 'spoofers' to disrupt early warning radars, online tele-printers, to various proximity fuses and laser range finders being developed for the new generation of Chieftain tanks, technology which the UK was seen at the time to hold a comparative advantage. The use of an intelligence channel to pass on this request was frowned upon. The British told Zamir that they regarded this request as a commercial transaction, not an exchange of technical intelligence. Procedurally, the British were correct. Equally, however, an element of bureaucratic obfuscation was at play. Pushing the Israeli request through commercial channels limited the quid pro quo involved in intelligence exchanges, forcing the DIS to keep Israel at arms-length. Perhaps sensing the real reason for the British insistence on adhering to accepted procedure, Zamir was equally insistent that such request be handled through intelligence channels, claiming that as officials from the DSTI had been given access to captured Soviet equipment, Israel had the 'moral right to do so'.³⁰

► Certainly, in the field of technical evaluation, sympathy for the Israeli position was expressed at the highest level of the DIS. Its director-general, Air Chief Marshal Sir Alfred Earle, believed that if British 105mm tank ammunition supplied to the Israelis proved in anyway deficient in penetrating the armour of Soviet supplied Egyptian tanks, this information should, as a matter of course, be shared with the Israelis. When approached by Zamir, Earle agreed that the exchange of Research and Development

²⁹ TNA WO337/8. Secret: UK Eyes Only. Collaboration with Israel. Undated.

³⁰ TNA WO337/8 Secret: UK Eyes Only .Israel. From Col. A.D Nelson to Sir Dennis Greenhill , Foreign Office, 16 April 1968 .

information between Israel and the UK should be comprehensive, 'including the practical operational applications resulting from the evaluation of data thus acquired'.³¹

► Personal relations between the DSTI and the Israelis had in fact developed from warm to outright friendly. The British knew that the technical data that they could extrapolate from access to an array of captured Soviet equipment was unprecedented. Until this point, such technical intelligence had been piecemeal, and largely dependent upon the BRIXMES missions based out of East Berlin. Moreover, the Israelis, despite clear divisions over when, not if, a price should be exacted from the British, remained open to entertaining British requests regarding access to a range of Soviet made equipment. The Foreign Office however remained keen to remind the DIS of official government policy. On 15 May 1968 a memorandum was circulated to the MoD reminding DSTI staff that requests for exchanges of intelligence and R&D would be evaluated by the JIC.

► 'All this is set against a background that the Israelis have in their possession large quantities of captured Soviet equipment, in which our own technical intelligence departments have a considerable interest. Our objective therefore is to co-operate with the Israelis so far as valuable information is made available to us, but without getting a one-sided bargain, contravening either our arms sales or release of military information policies, or engaging in wide ranging exchanges in sensitive fields which might seriously damage our relations with Arab states if they became known, and lead to renewed charges of a special relationship between our armed forces and those of Israel'.³²

► But there were attempts at nurturing a closer relationship of a sort. Keen to extract as much as possible from the reservoir of Eastern bloc equipment, the British now agreed to send over to Israel H.W. Pout, Assistant Chief Scientific Officer (Projects) of the DSTI. An expert on guided weapon radar control systems, Pout was given clear instructions about what he could discuss with the Israelis. He was under particular instructions to 'exclude from consideration nuclear matters and biological and chemical warfare'. The JIC briefing noted that while exchange of conventional equipment could be considered on a case by case basis, Britain would not allow itself to be engaged in exchanges on 'nuclear matters' that might contribute towards developing Israeli technology in this

³¹ WO 337/8 Secret: UK Eyes Only. From D.K.Haskell to Sir Denis Greenhill .Exchange of Research and Development Information with the Israelis, 18 April 1968 .

³² WO 337/8. Confidential. From A.R. Moore (MoD) to Mr Brenchley and Mr Arbutnott (FO), 15 May .1968

field.³³ Meanwhile, discussion on biological and chemical warfare was to remain, as much as possible, theoretical in nature, but that it would be made clear to the Israelis that ‘there would be no question of collaboration with us contributing to the development by Israel of an offensive (B&C warfare) capacity.’³⁴

► Between 16–23 June 1968, Pout was taken on a tour of Israel’s main scientific and technical sites that either directly or indirectly dealt with weapons R&D. There is little doubt that Israel rolled out the proverbial red carpet. Escorted throughout by Professor Katchalsky, the Briton met scientists, technicians and senior MoD officials at the Weizman institute, the Armament Development Authority, the Israeli Institute for Biological research, the Office of the Chief Scientist, as well as Hebrew University in Jerusalem. What he saw and heard over his time in Israel impressed him greatly, not just in terms of the technical achievements of such a young country, but by the vigour and sheer energy he witnessed all around him. His subsequent report to London was not only glowing in its praise, but made important policy recommendations that, if accepted, would have shifted the relationship with Israel beyond a purely functional exchange of technical intelligence based on national interests alone:

‘The constant threat from without, combined with the indefensible boundaries of the 1949 armistice have given the country generally, and the armed forces in particular, an unequalled sense of urgency, purpose and unity. One is conscious of this at all times travelling about Israel and talking to the people, whether highly placed or the man in the street. After Britain in 1968, a visit to Israel is a tonic’.

He then added:

‘To base our sales policy on weapons of defence only would be tantamount to condemning Israel to defeat: even now, Israeli planning must be based on the brief, annihilating attack, although military advances are no longer a necessary part of the plan’.³⁵

► Sentiment aside, hard economic calculations also played a part in his report. He was particularly impressed by Israel’s technological feat in developing the Gabriel anti-ship missile system, even more so when he discovered that R&D costs for the whole system was £4m. His own estimate the total costs for such a system of equal complexity in the UK would have been at least £50m and nearer £150m in the United States. Such

³³ Aside from the obvious

³⁴ TNA WO337/8 Secret: From A.R.Moore (MoD) to Mr Brenchley and Mr Arbuthnott (FO), 20 May 1968 .

³⁵ TNA WO337/8 Secret :UK Eyes Only: Report on a Visit to Israel 16-23 June 1968 by H.W.Pout (Assistant Chief Scientific Adviser) Projects) MoD, 8 July 1968 .

technological prowess moved Pout to recommend that '[T]here would be considerable advantage in bringing our establishments and industry into closer contact with development groups dedicated to economy and value for money', and that a memorandum of understanding might be signed that would define the type and scale of collaboration between UK and Israeli scientists to include ECM, tank design and anti-tank weapons, warhead design, propellants and, controversially given his brief, C&B weapons with a focus on 'incapacitating agents' with Israel developing the ability to use CW as a means to deter Egyptian CW attacks on Israeli towns. Several Israeli scientists he met made the same point: the 'Gas used in Yemen was a mixture of mustard and V agent' and Israel needed an ability to respond. While he detected an element of hysteria, he noted '[i]n their position I would be bound to agree that the IDF must have an attack capability as a deterrent'.³⁶

► One curious element in Pout's report was some apparent unease expressed by some Israeli scientists over the nature of ties to Washington. While recognizing that the generosity of the US had been essential to their survival, 'The Israelis regard themselves as essentially European in character' and that charity is not the basis for the firm economic development of a nation'. If such Europhile tendencies however were meant to endear the JIC and the FCO towards a warmer embrace of Israel, it largely failed. While Pout was still in Israel, the MoD, under the guidance of the JIC, identified R&D deemed too sensitive to warrant further collaboration with Israel: communications equipment and guided weapons topped the list. The reason given, however, had little to do with security and everything to do with commercial gain. 'It is not considered any useful purpose would be served by providing detailed information [to the Israelis] since the firms concerned [in the UK] would be unwilling to deal with Israel and thus jeopardise more lucrative Arab markets'.

► In the end Pout's enthusiastic support for greater R&D collaboration with Israel fell afoul of the FCO, the JIC effectively doing its bidding in preventing closer ties between the DSLT and their Israeli counterparts. Technical exchanges of information continued over the next year; Britain after all had agreed to sell its Chieftain tank, more powerful than the Centurion, to the IDF. This deal too had collapsed by 1969. The British now claimed the sale of Chieftains would upset the military balance in the Middle East, while the Israelis suspected that fears over the potential impact on Britain's trading relations with the wider Arab world remained the real cause. The subsequent sale of the Chieftain

³⁶ TNA WO337/8 Secret UK Eyes Only: Report on a Visit to Israel 16-23 June 1968 by H.W.Pout Assistant Chief Scientific Adviser (Projects) MoD, 8 July 1968 .

to the Libyan government would suggest greater weight be attached to the latter interpretation.

► The FCO, however, preferred to hide behind adherence to a policy that only allowed the sale of 'defensive' equipment to Israel. Even application of this stricture was selective: the Chieftain, with its heavy armour and massive 120mm main gun had, after all, been designed as a defensive weapon system. It seems the defensive needs of Libya were deemed more pressing than those of Israel. The most surprising element was that the sale was confirmed under a Labour government led by Harold Wilson, a premier otherwise known for his sympathy towards the Jewish state. By 1970, Israel could look at, but only occasionally touch, what Britain was prepared to offer.

Israeli Distance from British Intimacy

► Distant intimacy set the tone for the Anglo-Israeli diplomatic ties for most of the next two decades. This tone was summed up in a FCO briefing note in May 1980 that concluded Israel's value to the broader Western alliance was limited and would only ever be realized if a wider peace settlement was to be reached with the Arab states and the Palestinians.³⁷ This most likely reflected the views of the FCO however rather than the MoD. There is certainly an element of self-deception in this assessment. Written at a time when Britain remained heavily dependent on oil from the Middle East this is perhaps understandable. But it came at an intelligence cost. In the October 1973 'Yom Kippur' War, Israel again had captured vast amounts of Soviet made weapons and equipment from Syria and Egypt, much of it replacing the losses both had incurred in 1967. Much of this equipment had yet to enter frontline service with Warsaw Pact forces. The technical intelligence to be gleaned from this equipment as well as the tactical and operational knowledge gained by the IDF in overcoming two armies equipped with this latest Soviet weaponry (the Sagger anti-tank missiles and Soviet SAM missiles) was self-evident to any Western intelligence professional.

► Hoping that the warmth in relations between the DSTI and their Israeli counterparts could be rekindled, the Conservative government of Edward Heath anticipated that Israel would grant British technical experts' access to some of the captured loot. The British Defence Secretary, Peter Carrington, was particularly vexed about the apparent success of the Soviet SAM missiles in downing Israel's F4 Phantoms, an aircraft that equipped many of the front line squadrons of the Royal Air Force in West Germany. Heath too was struck by the effectiveness of Egyptian infantry in using the Sagger anti-tank wire-guided missiles to knock out so many Israeli tanks, including Centurions, in the

³⁷TNA FCO 93/2569. Confidential. Memorandum by the Near East and North Africa Department, 9 May .1980

first days of the war. Now Heath asked his defence secretary if the BAOR had struck the right balance between its armour and infantry units.³⁸

► The DIS director-general, Admiral Sir Louis Le Bailly, asked the British military attaché in Tel Aviv to inquire if in the war's immediate aftermath, the Israelis would now co-operate in 'the mutual exploitation of Soviet equipment'.³⁹ But the limited returns of co-operating with the British on technical intelligence in the aftermath June 1967 war and more pressingly, the arms embargo imposed by London (including a moratorium on the use of airbases in the UK and Cyprus by the United States Air Force planes flying re-supply missions) were fresh in the Israeli collective memory. British perfidy had been proven and access would be denied. Hopes that some crumbs of technical comfort might be had from the Americans were also dashed. Still smarting from the decision by Heath to deny the use of its airbases, Washington was in no mood to do London's bidding with the Israelis. Moreover, with Israel increasingly dependent on American manufactured arms and equipment, London had no leverage it could realistically use in the realm of Research and Development to gain access. This area had delineated a clear Israeli need for cooperation and collaboration in the aftermath of June 1967 war. As the newly formed 'Middle East War Aftermath Intelligence Coordinating Committee' in Whitehall reported back in November 1973, the British were now set to miss out on 'potentially the greatest source of intelligence on Soviet equipment and tactical doctrine ever presented to the Western world'. Not only were the DIS now prevented from touching, but they could not even look.⁴⁰ The role reversal was striking, marking a decisive shift in the power relationship between the Israeli supplicant and the British supplier, where London's voice now counted for very much less. Only following the visit to Israel in 1986 by Margaret Thatcher were intelligence relations to return to anything like that brief warm glow experienced in the immediate aftermath of the June 1967 war.

Concluding Remarks

► Today, the intelligence relationship between Israel and the United Kingdom is probably as close as it has ever been, across a range of activities, notably counter-

³⁸ TNA DEFE 31/145. Secret: MO27/2 Carrington to the Chief of the Air Staff, 18 October 1973; TNA DEFE 31/145 Secret: Heath to Carrington, 29 October 1973 .

³⁹ TNA DEFE 31/145. Secret. Signal 291800, Le Bailly to Col. Barrett ,Defence attaché ,Tel Aviv, 29 October 1973.

⁴⁰ TNA DEFE 31/145 D-DIS.25/2/2 Secret: Terms of Reference for the Middle East War Aftermath Intelligence Coordinating Committee (MEWAICC), 14 November .1973

terrorism and efforts to disrupt Iran's regional ambitions, including in the nuclear realm.⁴¹ Moreover, wars in Afghanistan and Iraq witnessed the British armed forces buying Israeli military equipment, notably the Heron Drone and the Popeye missile system, to plug gaps in capability that would otherwise have limited British military operations. When first deployed in Afghanistan in 2000, the British army drew heavily on Israeli expertise on suspected suicide bombers. One former British commander, Colonel Richard Kemp, believed this expertise helped save the lives of countless British and NATO servicemen. If such a thing as a golden age of Anglo-Israeli intelligence co-operation exists, we are probably living through it now.

► We should not forget the path to this intelligence idyll in Anglo-Israeli relations has rarely been smooth. Competing regional interests have often led to estrangement. Shared antipathies towards Cairo in the 1960s produced a brief period of co-operation as both London and Jerusalem sought to clip Nasser's wings. In particular, commercial gain and a determination in London to protect existing interests and develop others across the Arab Middle East saw British and Israeli interests quickly diverge after the June 1967 war. In this process the FCO often exercised the greatest influence across Whitehall and the JIC in particular. By contrast, professional interest as well as admiration for Israel's victory in June 1967 saw the MoD and the DSTI adopt a more benign attitude towards Israel's military needs. In the hierarchy of power however, the DIS was always the poor relation in influencing policy, unable to compete with the FCO (and likely MI6) in the drafting of JIC assessments. In most matters relating to the Middle East, ministers usually deferred to their trained diplomats.

► To be sure, certain areas always remained beyond the pale in the realm of technical intelligence sharing with Israel. Nuclear, chemical and biological warfare remained taboo subjects, despite the best efforts of the Pout Report to elicit some change in the attitudes of the JIC. One could ask if an opportunity for greater defence collaboration was lost, necessarily pushing Jerusalem towards Washington and denying crucial political leverage to London in the wider Arab-Israeli conflict. But the trajectory of Israel's military ties to the United States had perhaps already been set with the sale of Hawk missiles under the Kennedy Administration and soon after, the deal to supply Israel with Skyhawk jets. We should also not lose sight of the fact that British influence across the region was in decline, its moment in the Middle East as described by Elizabeth Monroe – long passed. Britain tried to punch above its weight, but by 1967 its interests were undoubtedly rooted in possible commercial advantage rather than strategic assets to be

⁴¹Christopher Hope, 'We foiled Iranian nuclear weapons bid, says spy chief', *The Daily Telegraph*, 13 July 2012.

protected. The aftermath of the October 1973 war was testament to that. British intelligence and in particular the DIS certainly admired Israel's military achievements and saw great value in collaborative ventures aimed at bolstering its own armed forces. But in the end, as Lord Palmerston once observed, states do not have friends, only interests.

המודיעין הסובייטי ומדינת ישראל

יעקב קדמי (יאשה קזקוב) - לשעבר ראש "נתיב"

◀ אסקור להלן את כל מערך המודיעין ההתקפי הסובייטי, על זרועותיו, בתקופת ברית המועצות. בפעולת המודיעין ההתקפי הסובייטי מול ישראל השתלבו המנהל הראשון של הק"ב האחראי על מודיעין חוץ, המנהל השני האחראי על המודיעין המסכל, והמנהל החמישי האחראי על סיכול פעולות חתרניות בברית המועצות על רקע פוליטי (מתנגדי משטר), דתי ולאומי (כולל פעולה ציונית ולאומנית בקרב היהודים), וגם של המודיעין הצבאי – G.R.U.

◀ ההערכה הסובייטית לגבי מדינת ישראל השתנתה במהלך השנים בהתאם להתפתחותה של מדינת ישראל ויחסיה עם העולם ועם ארצות הברית, ושינויים במדיניותה של ברית המועצות, כלפי פנים וחוץ. בשנות ה-40 והקמת המדינה, ראתה ברית המועצות במזרח התיכון אזור הנשלט ברובו על ידי בריטניה, שאותה ראתה כאויב העיקרי שלה באותה התקופה. עבודת המודיעין העיקרית התרכזה בבריטים ובכוחות התנועה הציונית וההנהגה הפוליטית ביישוב היהודי וביכולתן לסייע בסילוק בריטניה מארץ ישראל והחלשת מעמדה הצבאי והמדיני באזור. הקשרים עם ההנהגה הציונית הסוציאליסטית על גוניה, נוסף על הקשרים עם המפלגה הקומוניסטית, היו האמצעי העיקרי באיסוף המודיעיני בארץ ישראל באותה התקופה. עם זאת, הושקע מאמץ מסוים בהחדרת סוכנים רדומים הן לצבא והן למערכות פוליטיות, צבאיות וממלכתיות של המדינה הקמה ומתגבשת, להפעלה בהמשך.

◀ בקרב ההנהגה הסובייטית לא היו אשליה לגבי התנועה הציונית וההנהגה הישראלית ויחסה לתנועה הקומוניסטית והאוריינטציה הפוליטית הבין-לאומית. באופן בסיסי, הסובייטים ראו בתנועה הציונית תנועה זעיר-בורגנית, זרה ועוינת לתנועה הקומוניסטית. הסובייטים זיהו בזמן ובמדויק את המעבר בהנהגת התנועה הציונית מהאוריינטציה הבריטית לאוריינטציה האמריקאית עם היבחרו של בן-גוריון לראשות התנועה הציונית. הם הכירו היטב את היהדות האמריקאית בפעילות הוועד היהודי האנטי-פשיסטי בקרב יהדות ארצות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה. הם היו מודעים לכך שרוב המימון של התנועה הציונית בא מיהדות אמריקה. גם הקשרים הפוליטיים של התנועה הציונית עם הממשל ועם ההנהגה הפוליטית בארצות הברית לא היו סוד גדול עבורם. התלות הכספית והפוליטית של ישראל והנהגתה בארצות הברית, והיותה של ארצות הברית המדינה בעלת האוכלוסייה היהודית הגדולה ביותר בעולם, רק חיזקו את הנחת ברית המועצות שישראל תשאף להיות במחנה האמריקאי.

◀ העמדה של בן-גוריון בזמן מלחמת קוריאה ורצונו לשלב את מדינת ישראל בלחימה לצד האמריקאים הייתה ידועה היטב לסובייטים. מעמדם של הכוחות הפרו-סובייטיים במסד הפוליטי הישראלי, שגם בנאמנותם לברית המועצות לא היה להם אמון רב (הרבה פחות מאמון של שירותי הביטחון הישראליים בכך) הוערך על ידם כלא מספיק לשינוי באוריינטציה הפרו-מערבית והפרו-אמריקאית של ההנהגה

הישראלית. המודיעין הסובייטי התייחס למדינת ישראל כאל מדינה מערבית השייכת למחנה העוין את ברית המועצות ואת האידיאולוגיה הקומוניסטית. לכך התווספו תקוות של מדינת ישראל לעליית יהודים סובייטים וניסיונות של ישראל לעודד את היהודים לכך. המסמך (NOTA) הזועם הראשון על כך הוגש על ידי משרד החוץ הסובייטי לצירות ישראלית בינואר 1949.

◀ עד מלחמת סיני, לא חרגה פעולת המודיעין הסובייטי בישראל מפעולתו בארצות אחרות ברחבי העולם שהיו במעגל השלישי והרביעי של האינטרסים הסובייטיים. המפנה חל ב"מבצע סיני" ולקראת המבצע. שילוב פעולה צבאי עם שתי מעצמות אירופיות העלה מייד את האינטרס של המודיעין הסובייטי בישראל, קודם כול מבחינה צבאית, אבל גם מדינית. חשיבותה של ישראל כמקור מידע על בריטניה וצרפת עלתה מייד, הן מבחינה טכנולוגית והן מבחינה צבאית גרידא.

◀ עם תחילת "פרויקט דימונה" וההתקדמות בפרויקט, עלתה פלאים התעניינות המודיעין הסובייטי בישראל. לקראת מלחמת ששת הימים העריך המודיעין הסובייטי שלישראל נשק גרעיני. הערכת ישראל כמדינה בעלת נשק גרעיני הפכה את ישראל למדינה בעלת חשיבות מדינית וצבאית מיוחדת. מלחמת ששת הימים ומלחמת ההתשה שאחריה העמידו את ישראל ואת ברית המועצות על סף עימות צבאי ישיר. זה כשלעצמו העלה את התעניינות המודיעין הסובייטי, ובמיוחד המודיעין הצבאי, בישראל, צבאה וחימושה.

◀ התקרבות ישראל לארצות הברית ושיתוף הפעולה ההולך וגובר בין המדינות, במיוחד בתחום הצבאי, הגבירו את העניין של המודיעין הצבאי הסובייטי בישראל בשני תחומים: האחד, ההשפעה של שיתוף הפעולה על העוצמה הצבאית הטכנולוגית והמדעית הישראלית. השני, ישראל כמקור מידע על ארצות הברית וצבאה, טכנולוגיה ומדע. שיתוף הפעולה בין ישראל למדינות מערביות אחרות ונאט"ו, פעל למען מטרות דומות לגבי המודיעין הסובייטי.

◀ התפתחות מהירה של פיתוח נשק וטכנולוגיות צבאיות בישראל הפכו לתחום התעניינות הולך וגובר של המודיעין הסובייטי בישראל. העלייה לישראל ופעילות ישראלית בעידוד העלייה ומאבק לעלייה, הוסיפו ממד נוסף לפעילות המודיעינית הסובייטית בישראל. למנהל החמישי בקג"ב, נוסף על המנהל השני האמון על המודיעין המסכל, ניתנה רשות להפעיל את סוכניו התקפית מול מטרות מודיעין בחוץ לארץ. גם התחום הזה בא לידי ביטוי בפעילות המודיעין הסובייטי בישראל, בדומה לכמה מדינות אחרות במערב. תחומי ההתעניינות היו גם פעולות ישראל בקרב יהודי ברית המועצות והן בארצות מערב למען יהודי ברית המועצות, שהוערכה על ידי שלטונות ברית המועצות כגורמת נזק רציני לברית המועצות, למעמדה בעולם וליחסי החוץ והמסחר שלה.

◀ במערכת המודיעין הסובייטית, היעד החשוב ביותר היה ארצות הברית, בריטניה, גרמניה המערבית וצרפת. בקטגוריה השנייה היו מדינות נאט"ו האחרות ומדינות הגובלות בברית המועצות ומהוות סיכון צבאי וביטחוני. ישראל מוקמה בקטגוריה אחריהן לפי חשיבותה למערכי המודיעין הסובייטיים. כל אלה באו לידי ביטוי בהקצאת משאבים, בכוח אדם ובאיכותו.

◀ לפעולות המודיעין הסובייטי בישראל היו כמה מאפיינים מיוחדים וייחודיים. עד לניתוק היחסים הדיפלומטיים בעקבות מלחמת ששת הימים, רוב הגיוס והפעלת הסוכנים נעשו על ידי שלוחות חסויות בשגרירות הסובייטית ובמוסדות סובייטים אחרים שפעלו בארץ. אחרי ניתוק היחסים וסגירת הנציגויות הסובייטיות, נשארה בארץ רק שלוחה חסויה אחת שריכזה את הפעילות – הכנסייה הרוסית.

◀ עד מלחמת ששת הימים החדירה ברית המועצות את סוכניה תוך שימוש בעליית יהודים לישראל, בעיקר ממזרח אירופה. אבל ממדי הפעילות היו יחסית קטנים והפעלתם נעשתה ברובה על ידי השלוחות הסובייטיות החסויות שפעלו בארץ. אחרי ניתוק היחסים הדיפלומטיים ותחילת העלייה ההולכת וגוברת, נעשתה החדרת הסוכנים בקרב העולים האמצעי העיקרי. עם זאת, ניסיונות גיוס של ישראלים, עולים וותיקים כאחד, נעשו במדינות אחרות בעולם.

◀ המאגר לגיוס עולים פוטנציאליים, הן מתוך אלו שהתכוונו לעלות, והן אלו שעלו בכוונה לעסוק במודיעין בשליחות המדינה, היה בידיו של המנהל החמישי שהוקם במרס 1967. בין היתר הוא היה אחראי על פעילות נגד חתרנות לאומית וציונית בקרב היהודים. חלק מהמועמדים לפעילות מודיעינית בישראל היו מודיעים של המנהל החמישי בקרב יהודים או הועסקו כמודיעים ליחידות אחרות של הק"ב, מודיעין צבאי או משטרת ברית המועצות.

◀ להשוואה ניתן לציין, שלפי הנתונים של המחלקה הגרמנית של המנהל החמישי, כל גרמני רביעי בקרב המבוגרים היה מודיע או משתף פעולה עם המנהל. פרט למקרים בודדים, המועמדים לפעילות המודיעינית בישראל עברו הדרכה בסיסית מינימלית ולא עברו מסלול מקצועי מלא של הכנת סוכנים, לא של הק"ב ולא של המודיעין הצבאי. הסובייטים הניחו מראש שחלק ניכר מהם ייחשפו על ידי המודיעין המסכל של ישראל או שיסגירו את עצמם עם עלייתם, ולכן לא הושקע בבחירתם ובהכשרתם המאמץ הרגיל של המודיעין הסובייטי. הכמות הייתה האמצעי העיקרי. שימוש בעולים חסך מהמודיעין הסובייטי את המאמץ העיקרי הכרוך בבחירת סוכנים ובהכנתם בכל מערכת מודיעין בעולם: שליטה בשפת ארץ היעד ויכולת להיטמע באוכלוסייתה. במקרים בודדים נעשה שימוש בזהות שאולה של יהודי להחדרת סוכנים לא יהודים בקרב העולים.

◀ עם התפתחות הנשירה, כאשר יוצאים מברית המועצות היגרו למדינות אחרות בעולם בסיוע ארגונים יהודיים אמריקאיים מבלי להגיע לישראל, הפך מסלול זה למסלול המועדף בעיני הסובייטים להחדרת סוכנים למדינות אחרות. מסלול זה חסך טיפול באותם הסוכנים על ידי המודיעין המסכל הישראלי המוערך על ידי המודיעין הסובייטי. המודיעין המסכל יודע היטב מי וכמה סוכני מודיעין זר נחשפו על ידיו, אבל לעולם לא ידע מי וכמה סוכנים הוחדרו ולא נחשפו.

הסיוע הביטחוני-צבאי [הלא מודיעיני] לישראל - מ"מדינה ורודה" לבת ברית

אלוף (מיל") דורון אלמוג - לשעבר אלוף פיקוד הדרום

◀ בתהליך הפיכתה של מדינת ישראל לבת ברית אסטרטגית לארצות הברית, עוד במהלך שנות ה-50 של המאה הקודמת, הייתה לג'יימס אנגלטון השפעה רבה על התהליך. בעקבות עבודה שכתבתי – הרכש בארצות הברית 1945–1949, קיימתי ראיונות עם ראשי המוסד נחום אדמוני ואפרים הלוי. כך הגעתי להיכרות עם פרד גרוניך (האריס), היועץ האישי של בן-גוריון ממאי 1948 ועד מרס 1949, שעליו הרחיב נחום אדמוני דבריו, הקשורים בעשייתו של פרד ובקשר שבינו לג'יימס אנגלטון. נפגשתי גם עם בתו של פרד גרוניך – דפני גרוניך, בלוס אנג'לס, וקיבלתי ממנה חומרים מרתקים על פעילותו של אביה וקשריו עם ג'יימס אנגלטון עוד מתקופת מלחמת העולם השנייה. כאמור, נישא פרד גרוניך לרחל מזרחי, מי שהייתה מזכירתו של טדי קולק באותם הימים של "מלון 14" – הזרוע של ההגנה בניו יורק, שהפכה

מייד אחרי הכרזת המדינה ב-14 במאי 1948, למה שנקרא היום משלחת הרכש של משרד הביטחון בארצות הברית.

◀ התזה שאני מבקש להציג טוענת כך: בתקופתו של ג'יימס אנגלטון ב-CIA, הפכה מדינת ישראל מ"מדינה ורודה", לבת ברית אסטרטגית לארצות הברית, מוקדם הרבה יותר ממה שהציבור יודע. "מדינה ורודה" הוא הכינוי שהאמריקאים מעניקים למדינה עם נטייה לגוש הקומוניסטי, בתקופת המלחמה הקרה. מייד עם הקמתה, מדינת ישראל נחשבה ככזאת.

◀ החלום שארצות הברית תהיה בת ברית אסטרטגית של מדינת ישראל מתגבש אצל בן-גוריון עוד הרבה לפני הקמת המדינה, כבר בביקורו הראשון בארצות הברית בשנת 1915. הוא רואה את ארצות הברית כבת ברית אסטרטגית של המדינה היהודית שתקום משני טעמים עיקריים: האחד, חמישה מיליון יהודים חיים בארצות הברית במהלך מלחמת העולם השנייה. היו להם כוח פוליטי והשפעה הולכת וגוברת על הממשל האמריקאי. השני, בסוף מלחמת העולם השנייה ארצות הברית היא המעצמה החזקה בעולם. ◀ אבל חלום לחוד ומציאות לחוד. בסוף מלחמת העצמאות אנחנו נתפסים בעיני האמריקאים כ"מדינה ורודה". את המונח "מדינה ורודה" פגשתי בספר ימי עמוס שכתב יאיר שפיגל על עמוס מנור, הלא הוא ארתור מנדלביץ, הבחור שעלה לישראל מרומניה ב-1949 והיה לראש השב"כ כבר ב-1953, ארבע שנים לאחר עלייתו ארצה. כ"מדינה ורודה", מדינת ישראל נמצאה חשודה בעיני האמריקאים שהיו בעיצומה של המלחמה הקרה. באותם ימים של תום מלחמת העצמאות, לא מעט עולים חדשים מארצות מזרח אירופה מגיעים לישראל וברקע הדברים, האמריקאים זוכרים שגם העלייה הראשונה והשנייה לארץ ישראל הביאה יהודים עם אוריינטציה ברורה למזרח אירופה.

◀ בתקופת מלחמת העצמאות, הטילה ארצות הברית אמברגו על נשק למזרח התיכון, אף שהנשיא האמריקאי טרומן תמך בהחלטת החלוקה ב-29 בנובמבר 1947 וגם הכריז דה פקטו על הכרה במדינת ישראל 11 דקות אחרי שהמנדט הבריטי הסתיים ב-14 במאי 1948. הכרה זאת הייתה בניגוד לעמדת ראש מחלקת המדינה (Of State Secretary) של ארצות הברית, הגנרל מרשל, הרמטכ"ל האמריקאי הנערץ במלחמת העולם השנייה. מחלקת המדינה ראתה את הערבים ואת הנפט הערבי והעריכה ש-600,000 יהודים ינחלו תבוסה מוחצת לאחר עזיבת הבריטים. בפגישה ב-8 במאי 1948, שישה ימים לפני הכרזת המדינה, אמר מרשל לשרת שאם יוכרז על הקמת מדינה יהודית, יפלו צבאות ערב לארץ בניגוד לדרישות החוזרות שהפנתה ממשלת ארצות הברית לממשלות הערביות. ההרג וההרס שיתפשטו על פני הארץ יפגעו ברבבות בני אדם, ישמידו מפעלים בחקלאות ובתעשייה, שהוקמו במאמצים רבים, ויביאו חורבן על הבית הלאומי היהודי בארץ ישראל. כאיש צבא סבר גנרל מרשל שמדינת היהודים לא תוכל לעמוד זמן ממושך בפני צבאות ערב.⁴²

◀ למרות דברי מרשל, קיבלה מדינת ישראל סיוע נשק גדול ומשמעותי באמצעות העסקה הצ'כית שמימושה היה עם מטוסים שהוברחו מארצות הברית וטייסים אמריקאים שגייסו אל שווימר וטדי קולק. ב-

⁴² אליהו אילת, המאבק על המדינה, וושינגטון 1945-1948, כרך שני (ב'), ינואר 1947-15 במאי 1948, עם עובד והספרייה הציונית, עם עובד, תל אביב, עמודים 647-649 ו-729-735; משה שרת, בשער האומות 1946-1949, הוצאת עם עובד תל אביב 1958, שיחה עם מזכיר המדינה ג'ורג' ס' מרשל, וושינגטון 8 במאי 1948, עמודים 226-229.

19 בדצמבר 1948, בישיבת הממשלה הזמנית, זקף בן-גוריון את הניצחון הגדול של מלחמת העצמאות לזכותם של יהודי אמריקה:

"ברצוני רק להסביר מה סוג הניצחון שלנו... בלי עזרת יהודי אמריקה, לא היינו עומדים. העם היהודי עזר לנו בשני דברים אשר בלי אחד מהם, לא היינו עומדים: א. בכסף – לא היינו רוכשים את הנשק שרכשנו בלי אמצעים, בעיקר מאמריקה; ב. מומחים – את חיל האוויר לא היינו מקיימים בלי גח"ל. ניתנה עזרה גם לחיל הים ובמקצת אף לחיל הרגלים. היו לנו הרבה יהודים בבריגדה וגם בצבאות אחרים, ויש לנו עתה הרבה קצינים מצבאות זרים".⁴³

◀ בתום מלחמת העצמאות גיבש ראובן שילוח, ראש המוסד הראשון, חזון שאומר כי, כדי לחזק את מערך המודיעין שלנו (ה-Intelligence בשפתו), צריך להתחבר ל-CIA ולהתקרב כמה שיותר מהר וכמה שאפשר לאמריקאים. התקופה שהחלה ב-1949, הסתיימה במלחמת ששת הימים, כאשר מדינת ישראל היא בת ברית של ארצות הברית. ארצות הברית העניקה אישורה למבצע "מוקד" – מכת הפתיחה של מלחמת ששת הימים. תא"ל במיל" שייקה ברקת היה אז ראש להק המודיעין של חיל האוויר וממתכנני מבצע "מוקד" והכיר אף הוא את ג'ים אנגלטון. ראש המוסד דאז, מאיר עמית, טס במיוחד לארצות הברית לבקש את האישור האמריקאי למתקפת פתע ישראלית. ב-1967 לא נחשבה ארצות הברית בציבור הישראלי כבת ברית. ג'יימס אנגלטון הוא האיש שפעל שם ב-CIA והגן עלינו, ובמידה רבה בזכותו, הפכנו להיות בת ברית, הרבה לפני מה שמקובל לחשוב.

◀ ב-1967 היו לחיל האוויר מטוסי מיראז' ועדיין לא היה נשק אמריקאי. שיתוף הפעולה המודיעיני בין ישראל לארצות הברית החל כאשר עמוס מנור היה שותף במוסד בראשות ראובן שילוח לאותה משימה של תחקורי עולים חדשים שהגיעו לישראל ממזרח אירופה. מלכתחילה היו העולים החדשים חשודים כסוכנים סובייטים מושגלים, ולכן עברו תחקורים שבהם התגלה מידע רב מאוד על המתרחש במזרח אירופה. למשל, המסחר המשולש, שיטת פעולה שנועדה להביא תוצרת מערבית למזרח אירופה דרך גורם שלישי או רביעי.

◀ עמוס מנור מתוודע לג'ים אנגלטון בארץ. אנגלטון מגיע לישראל עם חשד בעמוס מנור שנוולד ברומניה, שאולי הוא סוכן סובייטי. מנור, בחור מבריק שידוע שבע שפות, מצליח לרכוש את אמונו של אנגלטון. נשבר הקרח, נוצרת ביניהם היכרות עמוקה שמולידה את מבצע בלזם. זהו מבצע שחלק ממנו הוא העברת החומר שיש לנו מתחקורי העולים ממזרח אירופה ל-CIA. ביסודו, הרעיון של ראובן שילוח היה לקחת את החומר הזה ובעצם "למכור" אותו לאמריקאים כדי למנף את קשרינו עם המעצמה החזקה בעולם. מדינת ישראל הפכה להיות שותפה פעילה במלחמה הקרה בין ארצות הברית לברית המועצות, מעין מוצב חוץ קדמי אמריקאי במזרח התיכון – "מוצב" המהווה מרכיב חשוב בתפיסת הביטחון של ארצות הברית. ישראל הציעה לאמריקאים חומר על מה שקורה בברית המועצות, קרי מתקנים, רחובות, מסחר, שמות, אנשים, ובתמורה ביקשה לקדם את האינטרסים שלה.

◀ רוב החומר חסוי. ידוע אחד מרגעי השיא של הפעילות שבה ג'יימס אנגלטון זוכה לתהילה רבה, כאשר נחשף הנאום של חרושצ'וב. מבצע בלזם פתח עידן של שיתוף פעולה בין המוסד וה-CIA, שיתוף פעולה

⁴³ דוד בן-גוריון, ראש הממשלה הזמנית, פרוטוקול ישיבת הממשלה הזמנית, י"ז בכסלו, תש"ט, 19.12.1948, כ"ו/ש"ט, עמודים 3-4.

שנחתם בהסכם בין שני הארגונים כבר בסוף 1951. בתמורה לשיתוף הפעולה, רצה בן-גוריון כבר בפגישתו הראשונה עם הנשיא טרומן במאי 1951, לקבל נשק אמריקאי אולם זה לא צלח. עם זאת, כבר בביקור הראשון של ראש ממשלת ישראל, מדינה בת כמיליון תושבים, בארצות הברית, הוא נפגש עם הנשיא טרומן ומייד אחריו עם גנרל בידל סמית, ראש ה-CIA וסגנו דאז, אלן דאלס, לימים גם הוא ראש ה-CIA.

◀ עמדת מחלקת המדינה נשארה עוינת למדינת ישראל. האינטרס האמריקאי בעיקרו הוא אינטרס הנפט, והעולם הערבי נתפס כיותר חשוב ממדינת ישראל על פי תפיסת מחלקת המדינה. כשמבצע שיתוף הפעולה של המוסד וה-CIA בברית המועצות, לשני הצדדים היה עניין שהדבר יישאר מתחת לרדאר – יש להניח שכך גם היום. ישראל חפצה בחשאיות מחשש לחיי האנשים שלה מעבר למסך הברזל, והאמריקאים בוודאי שאינם רוצים שידעו על שיתוף הפעולה עם ישראל. מבחינתם, הנפט הערבי יקר ערך והערבים מהווים נכס אסטרטגי הרבה יותר גדול ממיליון היהודים היושבים ב"מדינה הוורודה" הנקראת ישראל.

◀ שיתוף הפעולה המבצעי נמשך והעמיק ולמרות זאת, ראובן שילוח מתאר את אותן שנות ה-50, כשנים קשות מאוד לישראל, שבהן היא לא ממש מקבלת תמורה הולמת מארצות הברית. ראובן שילוח נפטר ב-1959 כשהוא נתון בתסכול עמוק. בכל המסמכים על פעילותו משתקף רצון עז שארצות הברית תהיה בת ברית, אבל מבחינת המערכת הישראלית, נראה שהיעד לא התממש. הבקשות לקבל נשק מהאמריקאים נדחות פעם אחר פעם. המוסד הישראלי חש שהוא מקבל כתף קרה.

◀ הדבר הראשון שישראל כן קיבלה היה קורס מודיעין ראשון בארצות הברית לאנשי המוסד ולאנשי המודיעין, שהתבצע באתר ה-CIA. בהמשך, הגיע כבר ב-1951 ציוד האזנה אמריקאי ל-8200. אומנם הנשיא טרומן לא אישר מכירת נשק לישראל בעת ביקורו של בן-גוריון בארצות הברית במאי 1951, אבל כן אישר הנפקת סדרת איגרות חוב של מדינת ישראל בבורסה בניו יורק, בערך של 500 מיליון דולר, כסיוע לקליטת עלייה. בן-גוריון חזר ארצה במאי 1951 עם 52 מיליון דולר מהסדרה הראשונה שהונפקה. ניתן לייחס את אישור הנשיא להנפקת איגרות החוב לקול היהודי שמשקלו בשיקולי הנשיא טרומן היה בהחלט כבד משקל, אולם בהחלט ניתן להניח שגם הסיוע של מדינת ישראל והירתמותה לסייע לארצות הברית במאבקה בקומוניזם בעת המלחמה הקרה, השפיעו במידה רבה על אישור הנשיא טרומן להנפקת איגרות החוב.

◀ הדבר הבא מהאמריקאים היו מסוקי הסיקורסקי הראשונים, שהגיעו לצה"ל כבר ב-1958 דרך מערב גרמניה. אומנם בשנות ה-50 סירבו האמריקאים למכור נשק לישראל, ובכל זאת, ולמרות כעסם הרב על ישראל שהלכה למבצע קדש עם הצרפתים והבריטים בלי לתאם איתם, אישרו במהלך 1957 את מכירת המסוקים הראשונים לצה"ל ששירתו את מערך המבצעים המיוחדים כבר בסוף שנות ה-50. מערב גרמניה הפכה להיות למתווכת בעסקאות הנשק שארצות הברית רצתה במימושן מבלי חתימת הממשל האמריקאי. בראשית שנות ה-60 קיבלה ישראל 200 טנקי פאטון אמריקאיים באותה דרך. זוהי ראשיתה של תקופה חדשה שבה מדינת ישראל מתחילה לקבל נשק אמריקאי מבלי שהאמריקאים מודים במכירתו.

◀ הדבר הבא שהאמריקאים העניקו לישראל, בשתיקה או בתמיכה שקטה, הוא האישור לבניית הכור בדימונה. האמריקאים הטילו על מדינת ישראל לחץ כבד מאוד לנסיגה מיידית מסיני בתום מבצע קדש, אבל בעניין הכור בדימונה, דממה דקה. הם מעולם לא הרימו דגל אדום בנושא. טענה זאת נתמכת גם בלא מעט מסמכים.

◀ הדבר האחרון היה, הענקת אישור למדינת ישראל לבצע מכה מקדימה לפתיחת מלחמת ששת הימים. הגעת ראש המוסד דאז, מאיר עמית, לושינגטון, במיוחד כדי לבקש ולתאם עם האמריקאים את פתיחתה של מלחמת ששת הימים, כמוה כעדות למעמד החדש שאליו הגיעה מדינת ישראל. לשם כך נפגש מאיר עמית עם ראש ה-CIA, ריצ'רד הלמס, וזה סידר לו פגישה עם שר ההגנה האמריקאי, רוברט מקנמארה, שפעל מול הנשיא האמריקאי לינדן ג'ונסון, להענקת אישור התקיפה המקדימה למדינת ישראל – אותו מבצע "מוקד" שעליו התאמן חיל האוויר הישראלי במשך 11 שנים. מאיר עמית חזר ארצה עם האישור הנכסף. מרבים לדבר על המכה המקדימה שנמנעה מישראל ערב מלחמת יום הכיפורים. ובכן, ארצות הברית התבקשה לאשר למדינת ישראל את המכה המקדימה שש שנים לפני מלחמת יום הכיפורים, בתקופה שבה ספק הנשק העיקרי של ישראל הייתה צרפת וכל פעולתה של ארצות הברית כבת ברית אסטרטגית הייתה מתחת לרדאר.

◀ לסיכום, הסכם שיתוף הפעולה שנחתם בין המוסד ל-CIA בסוף 1951 היווה פריצת דרך משמעותית ביחסים האסטרטגיים שבין ארצות הברית ומדינת ישראל ושימש גשר, באמצעותו הפכה מדינת ישראל מ"מדינה ורודה" לבת ברית.

ג'יימס אנגלטון והתפתחות לימודי המודיעין כפרדיגמה אקדמית

◀ פרופ' שלמה שפירא - אוניברסיטת בר אילן - ראש "מכון אירופה" באוניברסיטת בר אילן, יו"ר האגודה הבינלאומית להיסטוריה של המודיעין (הקים את התוכנית הראשונה והיחידה בישראל ללימודי מודיעין לתואר שני) האירוע נערך הוא לכבודו של אדם, שנולד לפני 100 שנה ונפטר לפני 31 שנה. הוא בא לציין את זכרו של איש מודיעין שלא היה ישראלי אף לא יהודי, ששהה בארץ זמן מועט יחסית. יש כנא אלמנט חשוב מאוד של הכרת הטוב לאדם שכבר איננו. אירוע לכבוד 100 שנה להיוולדו של איש מודיעין ממדינה אחרת, הוא דבר ייחודי לישראל. זה מראה שני דברים: את עומק הקשר עם אותו אדם – אין הרבה חורשות ליד ירושלים או אבנים נסתרות ליד העיר העתיקה, שמוקדשות לזכרו של איש מודיעין זר; ואת הכרת הטוב למי שעשה לנו טוב גם אם איננו איתנו יותר. זה משהו באופי הישראלי, שאפשר באמת להתכבד בו. הקמתי עם אפרים לפיד תוכנית לתואר שני בלימודי מודיעין באוניברסיטת בר אילן. עלתה השאלה – מה זה לימודי מודיעין? הרי הכול סודי, אז מה אפשר ללמוד? אנגלטון היה אחד מהראשונים שהבין זאת וגם עשה את ההבדל בין עשייה מודיעינית לבין לימודי מודיעין.

◀ כדי להבין את אנגלטון צריך ללכת לנעוריו, להבין את הרקע שלו כבחור צעיר, מה היו למעשה הרגעים המכוננים של חייו. במהלך מלחמת העולם השנייה הוא התגייס ל-OSS Office of Strategic Services. הוא היה אחד הראשונים שהתגייסו לשירות המודיעין האמריקאי, כשהגוף הזה היה עדיין קטן ועמד בצילו של השירות הבריטי, שהיה יותר מנוסה וותיק. אנגלטון הוצב במחלקה X-2 שהייתה אחראית על הריגול הנגדי, ה-CI, והיה אחד הבודדים שהיו שותפי סוד לשלושה מעגלי סוד קריטיים מאוד במלחמת העולם השנייה: ה"אולטרה", המבצעים של Double Cross ו-Fortitude. ה"אולטרה" הייתה

כמובן פיצוח מכונת ה'אניגמה'. הסוד הגדול ביותר של בעלות הברית במלחמת העולם השנייה היה הצלחתן לפענח את השידורים של מכשיר ההצפנה הגרמני ה'אניגמה'. הפענוחים של השידורים הצבאיים והאזרחיים הגרמניים הופצו בקרב מעגל קטן מאוד בתוך בעלות הברית, 30–40 איש. אנגלטון, בחור צעיר מאוד באותה תקופה, היה שותף סוד מלא לפעילות של 'אולטרה' (של פעילות ה-Sigint של האניגמה) והכיר את המבצע הזה לפני ולפנים. השידורים היומיים שהופצו, הגיעו אליו. הוא ניסה לפתח שיטות שבהן ניתן יהיה לעבד ולהעביר מידע שמקורו באולטרה למפקדים בשטח (מפקדים טקטיים) שלא היו שותפי סוד, כדי שיהיה לו ערך צבאי מיידי ולא רק ערך אסטרטגי או פוליטי.

◀ Fortitude הייתה מבצע ההטעיה הגדול של ארצות הברית לקראת הפלישה בנורמנדיה. זה היה מבצע עצום ששילב HUMINT ו-SIGINT ויצירה של צבאות דמה לרבות הכנת צבא-דמה במזרח אנגליה (מול קאלה בצרפת). הוא ראה כיצד מבצעים מבצע מורכב בעל חלקים רבים, כשכל חלק היה ממודר ורק קבוצה קטנה מאוד של אנשים ראתה את התמונה הכוללת. ה-Double Cross הייתה ועדה שניהלה את כל ההכפלות של סוכנים גרמנים שנתפסו בבריטניה. במהלך המלחמה שלחו הגרמנים עשרות סוכנים לחדור לבריטניה, בצניחה או בסירת גומי מצוללת, או דרך מדינות ניטרליות (ספרד ופורטוגל, למשל). כאשר הגיעו לבריטניה, נתפסו כמעט כל הסוכנים האלה מהר מאוד וניתנה להם הברירה להיות מוצאים להורג בכיתת יורים ב-Tower of London (מעניין שלא מעט בחרו בכך), או להיות מוכפלים ולשתף פעולה עם המודיעין הבריטי ולשדר בחזרה שידורים ש"בושלו" עבורם על ידי ועדת ה-Double Cross. הכפלות אלו שיחקו תפקיד מאוד חשוב בהטעיה של הפלישה לנורמנדיה.

◀ במהלך המלחמה, אנגלטון, בחור צעיר בן כ-20, עם אחריות עצומה לידע במבצעים מורכבים שכאלה, פיתח גישה ארגונית היסטורית שהנחתה אותו לאורך כל חייו לגבי הבנת הפעולה של שירותי מודיעין. כיום יודעים שמודיעין זה עשייה מודיעינית, ארגונית, אנשים, מבצעים, תקציבים, פעילויות, השגת מידע, ניתוח מידע והפצה שלו וכולי. מתוך העשייה, לא רואים לפעמים את התמונה כולה. מרבית אנשי המודיעין רואים את מה שמולם, את מה שבו בדיוק הם עוסקים, אך לפעמים קשה לראות את התמונה היותר רחבה. אנגלטון ניסה לפתח גישה, שתנתח את מקומו של המודיעין לא רק ברמה הטקטית של האם הושג מידע כזה או אחר, האם גויס אדם מסוים או לא, אלא גם מהי התרומה היותר סגולית של המודיעין באסטרטגיה של מדינה, ביחסים בין מדינות, ובתהליכים אחרים. המוטו של אנגלטון היה: "If you control counter-intelligence, you control the intelligence service".

◀ אנגלטון הדגיש את חשיבותו של הריגול הנגדי בשלושה רבדים: הראשון, אותו הדגיש כל ימיו, היא הפגיעות של החברה המערבית בפני ריגול. קל מאוד לרגל אצלנו בישראל, או בכל מדינה מערבית, בגלל הפתיחות של האנשים ושל החברה, בגלל חופש התנועה, זכויות היחיד, אי-הקפדה על מידור, הפצה רחבה של מידע מסווג, דיונים ושוב דיונים ושיתוף פעולה נרחב עם גורמים שונים, בפנים ובחוץ. הוא הבין שהחברה הליברלית המערבית פתוחה, או פגיעה, הרבה יותר לריגול מאשר החברה הסובייטית, שלא היו לה כל הדברים האלה. לא היה בה חופש תנועה, והיא הייתה מאוד סגורה, חשדנית וכולי.

◀ הרובד השני שהדגיש אנגלטון בחשיבותו של המודיעין המסכל הוא שאיסוף מודיעיני רגיל לא יהיה יעיל בלי מרכיב של CI, בלי מרכיב של ריגול נגדי. הרבה פעמים יושבים כאן אנשים, קציני איסוף לשעבר, שאומרים "רגע, מה אני צריך CI? זה רק כאב ראש. באיסוף אני לוקח סיכונים. יכול להיות שזה עובד ויכול להיות שלא, אם לא אקח סיכונים לא אדע אם זה מצליח". אנגלטון הדגיש את החשיבות של ביקורת

פנימית ושל סיכול ריגול פנימי בתוך גופי המודיעין המערביים, מתוך חשש לחדירה עוינת. הנזק של חדירה עוינת לתוך גוף מודיעיני גדול הרבה יותר מאשר מרגל ברובד הפוליטי או ברמה כלכלית, בגוף כזה או אחר.

◀ הרובד השלישי שהנחה את אנגלטון היה לבנות את המעמד שלו ושל הגוף שלו בתוך ה-CIA. הוא טען תמיד שהריגול הנגדי צריך להיות מרוכז בגוף אחד כללי ברמת הארגון, ולא מפוזר באגפים או במחלקות שונות כמו שהיה בגופי מודיעין אמריקאיים אחרים. הוא נלחם על כך כבר בתחילת שנות ה-50 בתקופה שבה התחיל ה-CIA להתפתח, ובשנת 1954 התמנה בגיל מאוד צעיר, עם יחסית מעט ניסיון, לתפקיד מאוד בכיר – הוא עמד בראש ה-CI של ה-CIA במשך כ-20 שנה, בשנים 1954–1974.

◀ מדע המודיעין המבוסס על העשייה המודיעינית, באנגלית Tradecraft, עונה על השאלות מה עושה קצין מודיעין וכיצד, כיצד פותר ארגון מודיעיני בעיה מסוימת, מהי הפרופסיה של המודיעין. בשלבים המוקדמים של מדינת ישראל, לדוגמה, עלו שאלות בסיסיות, כגון כיצד בונים גופי מודיעין? איך צריך להיראות גוף מודיעין? מה צריכים להיות המרכיבים שלהם? איך מכשירים ומאמנים את האנשים? איך בונים גופים מודיעיניים? איך מממנים אותם או מתקצבים אותם?

◀ לימודי המודיעין, Intelligence Studies הם תחום אקדמי שבו שואלים שאלות אחרות, רחבות יותר. כיצד מבינים את המודיעין, מהם התהליכים היותר רחבים, מה מקומו של המודיעין בתהליכים המדיניים, הפוליטיים-הכלכליים, לפעמים גם החברתיים של מדינות ושל גופים שונים, מה אופי היחסים בין המודיעין לקברניט ושאר צרכני המודיעין ועוד תיאוריות בתחום. תחום מחקר נוסף הכלול בלימודי מודיעין הן המסגרות המשפטיות והחוקתיות של המודיעין, שבהן פועלים שירותי המודיעין, המבנה הארגוני, המבנה הניהולי, השפעת שירותי המודיעין, מגבלות המודיעין, ועוד תחומים אחרים שבאים למעשה לענות על שאלות על המודיעין ולא כיצד עושים מודיעין.

◀ את הגישה של אנגלטון ניתן להגדיר כגישה ארגונית היסטורית. אנגלטון טען שניתן להבין, אפילו למפות, פעילות מודיעינית של מדינה, על ידי הכרה טובה יותר של ההיסטוריה של אותה מדינה וההתפתחות המבנית של שירותי המודיעין שלה. הוא הבין שגופי המודיעין הם גופים שמרניים, שהרבה פעמים עונים על השאלה כיצד לפתור בעיה – "כפי שפתרנו בעבר". קשה מאוד לראות בתקופה שלו חדשנות בקהילת המודיעין האמריקאית שהייתה כל כך גדולה, עם הרבה ארגונים שגם נאבקו זה בזה ברמה הפדרלית. אנגלטון האמין שאם נבין יותר לעומק את ההיסטוריה המודיעינית של מדינה ואת ההתפתחות הארגונית שלה, נבין גם מה הפעילות שלה היום ומה תהיה מחר. הוא שם דגש רב על פיתוח לימודי המודיעין מול הסובייטים, לא רק כמדע המודיעין אלא בגישה יותר רחבה: מה מקומם של שירותי המודיעין בממשל ובתפיסה האידיאולוגית הסובייטית וכיצד זה מתבטא ביומיום. אנגלטון האמין שאם נבין זאת יותר טוב, נדע גם מה יקרה מחר, כיצד הם יגיבו ויפעלו במצבים נתונים.

◀ אנגלטון למד מההיסטוריה האישית שלו את חשיבותם של מבצעי הונאה נרחבים. הוא היה בלב העשייה בתכנון ובביצוע מבצעי ההונאה הבריטיים והאמריקאיים לקראת הפלישה לנורמנדיה, והסיק מכך על הסובייטים. בהונאה האסטרטגית הבריטית לקראת המבצע הגדול והחשוב ביותר במלחמה – הפלישה לנורמנדיה – היו שני מרכיבים מרכזיים בהונאה לקראת מבצע 'אוברלורד': הראשון, סוכנים גרמנים שנתפסו והוכפלו, וכל אחד מהם שידר מידע שלמעשה תמך באמינות של הסוכן המוכפל השני והשלישי והרביעי וכולי'. האלמנט השני היה הטעיה פיזית, בנייה של מתקני דמה, בסיסי צבא ריקים עם

אלפי אוהלים וטנקים מגומי ומפלסטיק שיופיעו בגיחות צילומי האוויר של הגרמנים מעל אנגליה, וכן שידורי תקשורת דמה בקנה מידה עצום. כל זה אכן הטעה את הגרמנים, אבל כדי שההטעה תצליח, צריך לדעת מה חושב היריב, האם הוא קונה את הסיפור הזה או שמא "עלה" עלינו. המשוב במלחמת העולם השנייה היה על ידי פענוח ה-SIGINT של מכונת ה'אניגמה' ("אולטרה") וכך יכלו הבריטים לקרוא את הדיווחים הגרמניים ולהבין האם ההטעה עובדת. מתוך ההצלחה הגדולה הבריטית הזו הסיק אנגלטון במהלך חייו לגבי הסובייטים והאמין שכך פועלת ההטעה האסטרטגית הסובייטית.

◀ בעיניו של אנגלטון, כך נראתה ההונאה האסטרטגית הסובייטית מול המערב, אותם שני מרכיבים: מצד אחד, עריקים סובייטים שהיו לדעתו כפולים, וכן סוכנים מערביים שהוכפלו. אבל צריך את המשוב: האם היריב קונה או לא קונה את ההטעה הזו. אנגלטון האמין שהצינור של המשוב עבור הסובייטים הן חפרפרות של ה-KGB בתוך שירותי המודיעין של המערב. היום יודעים שהוא צדק רק חלקית. הוא בנה בראשו תילי-תילים של תוכנית ענק סובייטית להטעות את המערב. הוא צדק במרכיבים שלה בצד הטקטי, אבל לא בהכרח בצד האסטרטגי. חשוב לציין שאנגלטון לא חלם בהקיץ, אלא ביסס את ההערכות שלו על הצלחות סובייטיות בהפעלת מערכות גדולות של חדירה מודיעינית. למשל, TRUST, שהייתה ארגון פיקטיבי לחלוטין, שבעלות הברית האמינו שהוא ארגון אמיתי של גולים לאחר המהפכה הקומוניסטית שגלו למערב אירופה, ונמצאו בבריסל, בפריז ובלונדון ובמקומות אחרים. ארגון זה, שהתיימר להיות אנטי-בולשביקי, קיבל מימון מהמודיעין הצרפתי והבריטי, אך בפועל היה הפעלה של ה-KGB, וכך יכול היה המודיעין הסובייטי לשתק פעילות של למעלה ממיליון גולים שגלו למערב בשנות ה-20. דוגמה נוספת הוא ארגון WIN בפולין, ראשי תיבות של 'דמוקרטיה וחופש', שכביכול היה משרדיו של צבא הבית הפולני לאחר מלחמת העולם השנייה. הוא היה פיקציה לחלוטין, שפעל כביכול נגד הסובייטים בפולין בסוף שנות ה-40 ובתחילת שנות ה-50. הבריטים והאמריקאים התלהבו שיש ארגון שפועל נגד הסובייטים וסיפקו לו כסף וסיוע וגם אנשים, והכול עבר ל-KGB. דוגמה נוספת, ידועה למדי, הייתה ההצלחה של 'התזמורת האדומה' – רשת ריגול סובייטית נגד גרמניה הנאצית במהלך מלחמת העולם השנייה. הדוגמאות האלה הפעילו מערכות הטעה גדולות מאוד, לא הטעה טקטית נקודתית, אלא על מדינות, על פני אזורים רבים גיאוגרפיים, על פני אלפי אנשים כשטעות אחת שורפת את כל ההטעה הזו. הסובייטים הצליחו לעשות זאת בהצלחה ולטווח ארוך. לכן השתכנע אנגלטון, בתחילת שנות ה-60, שלסובייטים יש תוכנית-על אסטרטגית, שמטרתה להטעות את המערב, להרדימו, לפלוש יום אחד ולפתוח במלחמה גרעינית כדי לנצח.

◀ ציד החפרפרות של אנגלטון, שלבסוף הביא לסיום הקריירה המפוארת שלו, התחיל ב-1961 בעקבות כמה כישלונות מודיעיניים בעייתיים מאוד שלא היה ל-CIA או לבריטים הסבר מספק עבורם. למשל, חבר טוב מאוד שלו, קצין המודיעין הבריטי Kim Philby, התגלה כסוכן סובייטי. עבור אנגלטון זו הייתה פגיעה קשה מאוד, לא רק מודיעינית אלא גם אישית. מספרים שהוא שרף את כל המכתבים בינו לבין פילבי, שהיו תכתובת אישית ולא מודיעינית. הם היו קרובים מאוד, נפגשו הרבה מאוד, ופתאום החבר הטוב מתגלה כמרגל וצץ במוסקבה במסיבת עיתונאים. אבל לא רק פילבי, גם בגידה של אנשים אחרים השפיעה עליו.

◀ דוגמה נוספת: בשנת 1961, כאשר כבר היה חשש שיש חדירה מזרחית לתוך השירותים המערביים, ביצע המודיעין המערב גרמי BND מבצע מעניין מאוד, שחלקו היה לאיסוף מודיעיני וחלקו היה לבדיקה האם יש חדירה סובייטית אם לאו. במבצע זה היה גיוס או הכפלה של סוכן פולני בכיר שישב בציריך. אנשי ה-BND הגיעו להיפגש איתו, אך למרות התנאים הטובים, נכשל המבצע הזה, הסובייטים עלו על כך, לקחו את הסוכן חזרה והוא נעלם. במודיעין האמריקאי עלו שאלות לגבי דליפה. עד כמה שהצליחו לבדוק, לא הייתה דליפה בצד הגרמני. היום ידוע פחות או יותר מי עבד מול הסובייטים ולאותם אנשים רלוונטיים לא הייתה גישה למבצע זה. אנגלטון התחיל לחשוד שבתוך המודיעין האמריקאי, עמוק בתוך ה-CIA, ישנה חפרפרת בכירה של הסובייטים. בשנת 1964 ערק למערב ראש שלוחת ה-KGB בהלסינקי, אנטולי גוליצין. הוא הגיע לארצות הברית וסיפק מידע רב מאוד על הפעילות של ה-KGB בהרבה מדינות במערב. המידע שהוא נתן אפשר לאתר מרגלים בבריטניה, בקנדה, בארצות הברית וגם במקומות אחרים, ורמת האמינות שלו הייתה גבוהה מאוד. אנגלטון התחבר מאוד עם גוליצין, אך עם עריקים יש בעיה. עריק יודע מידע עד הנקודה שבה ערק. אחרי שערק, אין לו מידע שמתחדש לאורך השנים ולפעמים, בשלב מאוחר יותר, יש חשש שהוא ממציא סיפורים כדי להגדיל את חשיבותו למול מפעליו. התדרוכים של גוליצין שכנעו את אנגלטון שיש לסובייטים תוכנית-על, תוכנית אסטרטגית גדולה שפרוסה על פני כל המערב, להטעות ולהרדים את המערב מבחינה פוליטית וצבאית לחדירה ולהטעה. אנגלטון התחיל להפוך מאיש מודיעין אובייקטיבי מאוד לאיש מודיעין עם אג'נדה. כאן התחיל התהליך שהביא בסופו של דבר לסיום הקריירה שלו.

◀ ספרי היסטוריה רבים נכתבו על אנגלטון, יותר מעל כל אדם אחר שהיה קשור למודיעין האמריקאי. לכל אמריקאי יש דעה מוצקה על אנגלטון, הרבה פעמים דעה הפוכה מלזולתו. גם לאנשים שעבדו איתו, יש דעות שונות על אדם שהיה אניגמה גם כלפיהם. בסופו של דבר, ציד החפרפרות של אנגלטון גרם לא רק לתועלת אלא גם לנזק, לחשדות פנימיים בתוך ה-CIA וגם בין האמריקאים לבין הגופים המקבילים בבריטניה ובקנדה, כאשר בכל פעם עלה בכיר כלשהו על הכוונת שלו כסוכן סובייטי פוטנציאלי, ב-MI6, ב-Royal Canadian Mountain Police הקנדית ועוד. מרבית החקירות הללו לא העלו ממצאים ממשיים כלפי האנשים שנחשדו. רק ב-CIA עצמו הוא חקר למעלה מ-120 אנשים, שחלקם כיהן בתפקידים בכירים. בשלב מסוים היה אנגלטון משוכנע, שאפילו ראש שירות הביטחון הבריטי MI5, סר רוג'ר הוליס, היה מרגל סובייטי. מרבית חקירות אלו לא יצא כלום. כאשר הגיעו במהלך שנות ה-60 עריקים נוספים למערב, ביטל אנגלטון את ערכם (לדוגמה, יורי נוסנקו) והאמין שהסובייטים שלחו אותם כדי לבטל את חשיבות המידע של גוליצין. למעשה, במשך כל שנות ה-60 הוא פעל בעיקר בחקירות בתוך גופי המודיעין המערביים, גם ב-CIA ובאחרים, כדי למצוא את אותן 'חפרפרות' שבהן האמין בכל מאודו.

◀ בשנת 1974, כאשר רבים מהדור שתמכו באנגלטון כבר פרשו מתפקידיהם ב-CIA, התמנה לתפקיד ראש ה-CIA ויליאם קולבי. קולבי היה אחד האנשים שנחקרו בעבר על ידי אנשיו של אנגלטון מתוך חשש שהוא אולי סוכן סובייטי בגלל פרשייה חסרת חשיבות של ממש. שכשהיה קולבי בווייטנאם, בסוף שנות ה-50, הוא נפגש כמה פעמים עם רופא כלשהו, שאחר כך הסתבר שעבד עבור הווייטקונג ושאוּלִי עבד עבור הקומוניסטים. היה זה סיפור די רחוק והזוי, אבל הוא השאיר את חותמו על קולבי, שמצא את ההזדמנות הראשונה ופיטר את אנגלטון בשנת 1974.

◀ אחרי שאנגלטון סיים את תפקידו ועזב את ה-CIA, התחיל "גל" של אנשים לדבר באופן שלילי על אנגלטון. הרבה אנשים בקהיליית המודיעין האמריקאית, גם בתפקידים בכירים, טענו לאחר פרישתו, שהערך של אותן חקירות שניהל אנגלטון היה מזערי והנזק היה גדול: נזק בפגיעה חמורה של אמון פנימי, נזק במניעה של לקיחת סיכונים, בבלימת גיוס של עריקים נוספים וכולי. למעשה, הוויכוח בתוך ה-CIA האם אנגלטון הועיל יותר או הזיק יותר, קיים מבחינתם עד היום.

◀ ארבע שנים לאחר פרישתו הכפויה, בשנת 1978, מינה ה-CIA את קליבלנד קראם לחקור את כל פעילות הריגול הנגדי של אנגלטון בשנים 1954–1974. קליבלנד קראם היה סגן ראש השלוחה שלהם בלונדון הרבה שנים, איש מודיעין ותיק, אך הוא לא היה סובייטולוג ולא היה מאלה שעסקו בריגול סובייטי ביומיום. היה זה תפקידו האחרון לפני פרישה, והוא העריך שיצטרך לכך כשנה. בסופו של דבר זה לקח לו שש שנים והוא הפיק 12 כרכים, בכל אחד 300–400 עמודים, על הפעילות של אנגלטון. זה היה המחקר הראשון, או אחד הראשונים, של לימודי מודיעין ולא של מדע המודיעין. כלומר, קראם כבר לא הסתכל ברמת הסוכן/המקור הבודד, או המבצע הבודד, אלא ניסה להבין מה ה-CIA השיג ב-20 שנה של CI בריגול הנגדי של אנגלטון. את המסקנות שלו ניתן לפרש לכיוונים שונים, אבל המחקר שלו שימש למעשה בסיס למחקרים נוספים כמו של Rand Corporation, גוף מחקר פרטי ציבורי הקרוב לקהיליית המודיעין האמריקאית. תחום מחקרי זה עבר אחר כך גם לאוניברסיטאות. לאחר סיום המלחמה הקרה, בתקופה של יותר פתיחות כלפי נושא המודיעין בכללותו, התחיל להתפתח תחום לימודי המודיעין גם באוניברסיטאות. זה התחיל בבריטניה במחצית הראשונה של שנות ה-90 במספר קטן מאוד של אוניברסיטאות ואחר כך עבר גם לארצות הברית. ל-CIA יש תוכנית של אנשי CIA בכירים בדרג מסוים היוצאים לשנה-שנתיים לאוניברסיטאות. אלו אנשים שבסוף התפקיד שלהם עוברים לאוניברסיטה מסוימת ומשמשים כמרצה אורח או כפרופסור או כחוקר אורח, Scholar in Residence. מרצים ומלמדים קורסים. זה אולי דבר שצריך לחשוב עליו גם בישראל – חיזוק הקשר בין הגופים השונים לבין האקדמיה, שהיה קיים, אגב, בשנות ה-60 כאשר התקיים 'בית הספר הגבוה למודיעין' באוניברסיטה העברית, אך הוא נסגר לאחר כמה שנים. תחום לימודי מודיעין כדיסציפלינה אקדמית התפתח בבריטניה ובארצות הברית והיום יש תוכניות ללימודי מודיעין בערך ב-20 אוניברסיטאות בשתי מדינות אלו.

◀ באוניברסיטת בר אילן הוקמה התוכנית ללימודי מודיעין הראשונה בישראל לפני ארבע שנים. החזון שלי היה שגם בארצנו הקטנה, כשאנחנו בהחלט מעצמה מודיעינית, לא ייתכן שאחרי 2,000 שנות גלות ו-70 שנות עצמאות אין מלמדים אצלנו לימודי מודיעין. הצלחנו לגייס סטודנטים ברמה גבוהה, לא רק מהקהילה אלא מכל תחומי החיים. זה לא בית ספר למרגלים, זה לא מדע המודיעין אלא לימודי המודיעין. טווח הגילים הוא 20–75, כולל דוקטורנטים, כדוגמת הדוקטורנט הראשון שסיים אצלנו – אפרים לפיד.

ג'ים אנגלטון-עמוס מנור - מערכת שיתוף הפעולה והיחסים

ד"ר יאיר שפיגל - גמלאי שב"כ, מחבר הספר "ימי עמוס - ראש שירות הביטחון הכללי השלישי - עמוס מנור המבצעים והפרשיות (1953-1963)". בספר מתואר באופן נרחב שיתוף הפעולה שנרקם בין עמוס מנור לבין ג'ים אנגלטון.

◀ לפני 100 שנה (ושמונה ימים), ב-8 באוקטובר 1918, נולד בעיירה סיגט שבטרנסילבניה בן למשפחה יהודית – ארתור מנדלוביץ'. ב-6 במאי 1945 נכנס טנק אמריקאי ראשון למחנה העבודה אבנזה (Ebensee)) שבאוסטריה, ליד העיר לינץ. מהטנק יצא סרן, קצין יהודי, והוכה בהלם: מכל הכיוונים נהרו לעברו דמויות אנושיות שנראו לו כשלדים שיצאו מקבריהם וניערו את העפר מעל עצמותיהם. כל חפצם באותו הרגע היה לגעת בטנק שלו ולהיווכח שהטנק הזה ממשי. בין 16,000 האסירים במחנה היו כאלה שלא היו מסוגלים אף לכך. אחד מהם אסיר 137001 – ארתור מנדלוביץ'. הוא, פשוטו כמשמעו, לא היה מסוגל לעמוד על רגליו. כעבור כמה שעות איבד את הכרתו ונלקח לבית חולים שדה של צבא ארצות הברית, שם הוזן במשך כמה שבועות בעירוי – ושרד.

◀ ב-22 ביוני 1949, בנמל חיפה, ירדו ארתור מנדלוביץ' ואשתו ציפורה מסיפון אונייה שנקראה – אולי באופן סמלי – "טרנסילבניה". מאחוריו היו שלוש שנות פעילות במוסד לעלייה ב', שבו שימש מזכיר הסניף בבוקרשט, וגם שירות קצר בנציגות ישראל ברומניה, שנפתחה לאחר הקמת המדינה. כעבור ימים ספורים הופגש ארתור מנדלוביץ' עם איסר הלפרין (לימים: איסר הראל), שהציע לו להצטרף לשירות הביטחון הכללי (שב"כ), שקם חודשים ספורים קודם לכן. אחרי התלבטות, ואחרי ששקל אפשרויות אחרות, ואחרי שנועץ בשאול אביגור – ראש המוסד לעלייה ב', החליט ארתור מנדלוביץ' לקבל את הצעתו של איסר.

◀ ב-13 ביולי 1949 נכנסו לבניין השב"כ ברחוב בוסטרוס (כיום רחוב דוד רזיאל) ביפו, איסר הלפרין-הראל וארתור מנדלוביץ'. ליתר דיוק, לבניין נכנסו איסר ואדם בשם עמוס מנור: בפרק הזמן שחלף מאז עלייתו ועד אותו יום, המיר ארתור מנדלוביץ' את שמו מלידה בשם עברי. "עמוס" היה כינויו במוסד לעלייה ב', והוא אימץ שם זה כשמו הפרטי. את שם המשפחה "מנור" הציע לו שר החוץ, משה שרת, ולאחר שקיבל את ההצעה היה השם "עמוס מנור" לשמו מכאן ואילך. בנקודה זו, ב-13 ביולי 1949, החל מסעו המואץ של עמוס מנור במעלה הארגון. עם מינויו לתפקידו הראשון בשב"כ – ראש "מחלקת מזרח", היא המחלקה לסיכול ריגול סובייטי ומזרח אירופי – נפתח בפניו המסלול שקירב אותו אל ראש מנהל הריגול הנגדי ב-CIA, ג'יימס אנגלטון.

◀ אשתדל להימנע מכפילויות ביחס לדברי קודמיי, אבל לא אוכל שלא להזכיר כאן את ביקורו של ראש הממשלה ושר הביטחון בן-גוריון, במאי 1951, בארצות הברית. בביקור הזה הונח היסוד לקשר המודיעיני בין ישראל לבין ארצות הברית. אחריו באו כמה חודשים של אספקת חומר מודיעיני מישראל לארצות הברית, ברמה של דוגמאות – למעשה הלכה פה מדינת ישראל על קרקע די בטוחה: ישראל ידעה מה האמריקאים מחפשים. כיצד ידעה? היא ידעה משום שהאמריקאים עסקו, בשטח מדינת ישראל, בפעילות איסוף מודיעינית מאז שנת 1949. הם עשו זאת באמצעות נציגים דיפלומטיים, שהוצבו בשגרירות ובקונסוליות של ארצות הברית בישראל. אלו גייסו עשרות סייענים ישראלים, והאחרונים הצביעו בפניהם על עולים חדשים שברשותם מידע שעשוי לעניין את ארצות הברית. כלומר, ישראל ידעה שארצות הברית

מחפשת את המידע הזה כי היא חיפשה אותו גם בישראל, ומדינת ישראל הציעה לארצות הברית לעשות את העבודה הזאת עבורה מכאן ואילך.

◀ מכאן קצרה הדרך לחתימתו של הסכם המודיעין הראשון בין ישראל לארצות הברית. ההסכם הזה נחתם בשלהי 1951, ופתח תקופה של איסוף שיטתי של מודיעין מעולים חדשים, לפי צי"ח של ארצות הברית ובמתכונת הדיווח שהייתה רצויה לארצות הברית. בהסכם, כמו בכל הסכם, נכללו נקודות שונות שכל צד רצה להשיג אותן ולנצל אותן לטובתו. מוסכם היה על שני הצדדים שכל המבצע צריך להישמר ב"סודיות כמוסה בהחלט", כפי שהוגדר במסמכים הישראליים: הוא צריך להיות כמוס בהחלט מבחינת האמריקאים כי לא רצוי להופיע בפומבי לצד מדינת ישראל. הוא היה כמוס בהחלט מבחינתה של ישראל משום שהשנים היו שנות שלטונו האחרונות של סטלין, וגם התקיימה עלייה ממדינות במזרח אירופה למדינת ישראל, ואת יהדות ברית המועצות ואת העלייה ממזרח אירופה אסור היה לסכן. אבל מי שחשב שבמדינת ישראל דברים כאלה יכולים להישאר לאורך זמן תחת מעטה סודיות, טעה כנראה, ומי שמעמיד אותנו על כך הוא אדם בשם משה סנה, אז חבר כנסת מטעם מפ"ם. בדיון בוועדה פנימית של מפ"ם, באוקטובר 1952, פחות משנה לאחר שהמבצע הזה התחיל, אמר סנה כך: "קוראים לשירות הביטחון עולים מרומניה, ומקבלים פרטים מהם, בשאלון מוכן, בעניינים צבאיים וכלכליים. זה למכירה לאמריקאים. חברינו בוועדת החוץ והביטחון הזהירו על זה, הממשלה התחמקה". זהו תיאור עובדתי קצר אבל מדויק מאוד של מה שנעשה והיה ידוע כנראה ללא מעטים.

◀ הנקודות הנוספות בהסכם הזה נחלקות בין דברים שנועדו לביצוע בטווח הקצר או המידי לבין אלו שנועדו לטווח זמן ארוך יותר, אבל לא כחזון אחרית הימים, אלא בעתיד הקרוב. האמריקאים היו מתורגלים כמובן במודיעין והגדירו את התחומים, השיטות וצינורות ההעברה. הישראלים, לעומת זאת, היו מעוניינים מאוד בציוד משרדי, בנייר העתקה (קופי), בניירות צילום ובסרטי צילום – דברים שהיו קשים להשגה במדינת ישראל באותם ימים, והיו נחוצים למבצע. לטווח הארוך יותר היו לשני הצדדים מטרות נוספות, שבהן אגע בהמשך.

◀ את "התיק" הישראלי, כפי שנאמר כאן, קיבל לידי ג'יימס אנגלטון בניגוד לפרקטיקה המקובלת: לא הדסק הגיאוגרפי ב-CIA, אלא הממונה על הריגול הנגדי, וגם הסיבות לכך צוינו כאן: ישראל של אז, בעיני ארצות הברית, היא מדינה "ורודה". אומנם המפלגה השלטת בה היא פחות או יותר מפלגה סוציאל-דמוקרטית, והיחס שלה לעימות בין מזרח ומערב הוא יחס זהיר, והיא נמנעת מהזדהות בצורה גורפת עם צד משני הצדדים הללו, אבל משמאל לה ניצבת מפ"ם, מפלגה שיש לה נטיות פרו-סובייטיות מובהקות, והלאה משמאל עומדת מפלגה קומוניסטית, חוקית, לגיטימית, מיוצגת בכנסת. והיה גם מי שניסה לגשר בין שתי המפלגות השמאליות – משה סנה, אותו הזכרנו, ולצידו נוספים. נוסף על מפלגות השמאל היתה הסתדרות העובדים הכללית, ארגון עובדים סוציאליסטי חזק מאוד, והיו התנועות הקיבוציות והקיבוצים, שלהם אחיזה בפוליטיקה, בכלכלה, בצבא. לאמריקאים כל אלו מהווים אז מקור לדאגה.

◀ מעל הכול, מדינת ישראל היא מדינה קולטת עלייה – והעלייה היא המונית: מדינת ישראל, תוך שנים ספורות, מכפילה ומשלשת את האוכלוסייה שלה בעולים חדשים. חלקם מגיעים מעבר למסך הברזל. מבחינת האמריקאים יש פה פוטנציאל מודיעיני שעדיין טעון הוכחה, אבל יש פה גם סיכון ביטחוני לא מבוטל. בין העולים הרבים ישנם, קרוב לוודאי, כאלו שהוחדרו על ידי גורמים מודיעיניים שמעבר למסך הברזל. ויותר מזה: חלקם מיועדים להישלח לישראל כאל תחנת ביניים, וממנה הם אמורים להמשיך

בדרכם למדינות אחרות במערב ולגרום נזק שם. זה מקור לדאגה גדולה מאוד, ואלו כנראה חלק מהגורמים שהניעו להפקיד על "התיק" הישראלי בידי ג'יימס אנגלטון.

◀ ההסכם המודיעיני נחתם, המידע מתחיל לזרום, אבל ג'יימס אנגלטון אינו שקט. באפריל 1952 הוא מגיע לביקור ראשון בישראל, ויש לו דרישה מוקדמת: הוא מבקש שעמוס מנור, אז ראש האגף לזרים בשירות הביטחון הכללי (תוך שנה הוא קודם מראש מחלקה לראש אגף), יקבל את פניו בישראל. עמוס מנור היה אז בשליחות מודיעינית מחוץ לגבולות המדינה – וחזר ארצה, כפי שדרש אנגלטון.

◀ מטרתו של ג'יימס אנגלטון בפגישתם תוארה לימים על ידי מנור בזו הלשון: "הוא, אנגלטון, השתכן במלון 'השרון' בהרצליה שהיה אז המלון היחיד של חמישה כוכבים, אבל את רוב הזמן הוא עשה בדירה הקטנה שלי, שני חדרים ברחוב פינסקר בתל אביב. מתוך שבעה ימים, ארבעה ימים הוא היה אצלי. הוא היה מגיע ב-11 בלילה ונשאר עד 4 בבוקר, ואז הייתי מסיע אותו בחזרה למלון. לימים הוא סיפר לי מדוע באמת הוא בא לארץ. הוא הבין מטדי קולק שהמבצע, שנקרא 'מבצע בלזם', מתנהל על ידי, עולה חדש מרומניה, והוא נחרד מכך. הוא בא בעצם לבדוק אותי. בסוף הביקור הרגשתי שהוא מתרשם חיובית. הוא נורא חשש שמחצית מעובדי השירות הם סוכנים סובייטים. יצא מכאן עם רושם שהוא מצא כאן אנשים מוכשרים, מסורים, בעלי מוטיבציה בלתי רגילה".

◀ בתמונה האידיאלית הזאת הייתה נקודה אחת שלא הייתה סגורה לחלוטין והיא נפתרה מאוחר יותר, כשהגיע זמן מימושם של הסעיפים האחרים בהסכם. מבחינת הישראליים, הסעיף הבא שעמד על סדר היום היה קורס מודיעין לאנשי המודיעין הישראלי בארצות הברית. הנושא הזה היה מעוגן בהסכם, אבל שם דובר על שלושה קורסים נפרדים לשלושה אנשי מודיעין בעלי מקצועות שונים: מבצעים, חקירות ועזרים טכניים. עמוס מנור, באמצעות השיח שלו עם ג'יימס אנגלטון, הצליח להרחיב זאת לשישה אנשים שקיבלו קורס משותף. הקורס הזה התנהל בספטמבר 1952 בארצות הברית, ונפתח ברגל שמאל. היום היינו אומרים "תיאום ציפיות לקוי": הצדדים בשותפות הזאת לא ראו את הקורס עין בעין. זעקתם של החניכים, שלא שבעו נחת מרמת ההדרכה ומהיחס הכללי אליהם כאל חניכים ממדינה מתפתחת, הגיעה אל מנור בישראל. הוא ואשתו קיבלו מג'יימס אנגלטון שני כרטיסי טיסה ויצאו לארצות הברית. עמוס מנור, בשלב ראשון, כיבה את השרפה בקורס, יישר את ההדורים, דאג שלתוכנית הקורס ייכנסו נושאים יותר רלוונטיים, ושיפר את התוצאה הסופית במידה רבה מאוד. אבל גם לג'יימס אנגלטון היה אינטרס: הוא עדיין ביקש לסגור את הפינה החסרה מביקורו בישראל. מה ששמע ומה שהתרשם מעמוס מנור עד אז לא הספיק לו. הוא המשיך לתחקר, בארצות הברית, את עמוס וציפורה מנור, ביחד ולחוד, עד שנחה דעתו, עד שהוציא מפיו את המשפט: "אדם פתוח ומוחצן כמוך לא יכול לנהל חיים כפולים". ומכאן והלאה התפתחה ידידות גדולה בין השניים.

◀ מבחינת האמריקאים, הסעיף הבא שעמד על סדר היום וצריך היה להגשים אותו, היה שליחת קציני איסוף ישראלים למדינות שמעבר למסך הברזל. גם סעיף זה נכלל בהסכם בין שתי המדינות: ישראל לא הזדרזה לקיים אותו, ולבסוף קיבלה אותו על עצמה בתנאים מסוימים. אנשי המודיעין האלה נשלחו אך ורק לחמש מדינות גרורות של ברית המועצות, אך לא לברית המועצות עצמה. הכיסוי שלהם היה כיסוי דיפלומטי, העיסוק שלהם בנציגות היה עלייה. מברית המועצות לא הייתה עלייה, וגם רמתם של שירותי הביטחון והמודיעין בברית המועצות הייתה גבוהה בהרבה מזו שבמדינות האחרות והסיכון שם היה גדול בהרבה.

◀ עמוס מנור גייס אישית את האנשים שנשלחו למדינות אלה, תדרך אותם, ניהל את המבצע והוסיף לנהל אותו גם בתפקידיו הבאים כסגן ראש השירות וכראש השירות, עד לפרישתו מתפקידו בשנת 1963. בתדרוך שנתן לקציני האיסוף דרש מהם זהירות ואמר להם: "מותר לך להצליח, אבל אוי ואבוי לך אם תיכשל". כלומר: עליך לעמוד בכיסוי הדיפלומטי, לשמור על סבירות בכל הפגישות שלך, "ועל הדרך" גם להפיק מודיעין. מאוחר יותר התרחב המבצע הזה לארצות נוספות, לארגנטינה של פרון וגם לקובה של קסטרו, ורק עם תום כהונתו של עמוס מנור עבר התיק הזה לידי המוסד.

◀ הפרי הידוע או המתוק ביותר לשליחות הזאת מעבר למסך הברזל היה הנאום המפורסם של ניקיטה חרושצ'וב, שהושג על ידי קצין האיסוף שהוצב בשגרירות ישראל בוורשה. זה קרה בצורה די מקרית: ויקטור גרייבסקי, עיתונאי יהודי פולני, פגש את קצין האיסוף זמן קצר קודם לכן, כשהגיע לשגרירות על רקע של ביקור בישראל. כאשר הצליח גרייבסקי לשים את ידו על הנוסח המלא של הנאום, והחליט להעביר אותו למדינת ישראל, הוא הגיע לשגרירות וביקש לפגוש את האיש שאותו הכיר, ולו מסר את הנאום. הטיפול במדינת ישראל בנאום הזה היה מעט מרושל, מעט לקוי, אבל סוף טוב הכול טוב: הכירו בחשיבותו של החומר הזה, והוא הועבר לידי של ג'יימס אנגלטון שכמובן קפץ על המציאה. פרסומו של נאום זה חולל זעזוע בעולם הקומוניסטי, והוא שימש שנים רבות כנשק בלוחמה הפסיכולוגית ובתעמולה של ארצות הברית.

◀ הסיוט המתמשך של ג'יימס אנגלטון היה קשור בחדירה קומוניסטית לעומקן של קהילות מודיעין ידידותיות לארצות הברית. כבר ב-1951 טען – ובצדק – כי שירותי המודיעין של בריטניה חדורים בסוכנים סובייטים, וחומר המופץ אליהם סופו שייחשף על מקורותיו לפני ברית המועצות. משהופץ, עם הזמן, חלק מהחומר שהושג בתחקורי העולים בישראל לשירותים מערביים אחרים, ובהם הבריטיים, נעשה הדבר למורת רוחו ולמגינת ליבו של אנגלטון. עמוס מנור, מצידו, דאג להסתיר היטב מפני אנגלטון את שני המקרים שבהם נחשפו סוכנים בלב קהילת המודיעין של ישראל: זאב אבני במוסד, ולוי לוי בשב"כ.

◀ פרק פחות ידוע בקשרי אנגלטון-מנור הוא הפרק של פרשת "יוסלה שוחמכר" – הילד שנחטף, הוצא מהארץ על ידי חוגים חרדיים ואחרי מאמץ מודיעיני שהתנהל לאורך יבשות ולאורך זמן, אותר אצל משפחה מחסידי סאטמר בניו יורק. היה ברור שצריך לפעול פה מהר, בצורה דחופה, תוך תיאום עם שלטונות ארצות הברית: אחרת משהו ייחשד, ייחשף, והילד ייעלם שוב, אולי אפילו מחוץ לגבולות ארצות הברית, ויהיה קשה מאוד לשוב ולאתר אותו. רשויות אמריקאיות רבות היו מעורבות בעניין – רשות ההגירה, ה-FBI, התובע הכללי, משרד המשפטים – והן לא הזדרזו לפעול בקצב הדרוש. ואז פנה עמוס מנור לג'יימס אנגלטון, שעשה את העבודה עבור מדינת ישראל, כפי שתיאר זאת קצין הקישור של המוסד בארצות הברית: "אנגלטון הסביר להם, בשפה מובנת וחסרת גינונים דיפלומטיים, מה אנחנו רוצים מהם. הוא הצליח להחדיר לראשם של אנשים זרים לעניינינו ולבעיותינו, את חשיבות הפרשה בשבילנו, התנהגותו האישית הייתה למופת". מעורבותו של אנגלטון הביאה לסיומה המוצלח של פרשה זו.

◀ בשנת 1963 סיים עמוס מנור את תפקידו כראש שב"כ. מעבר לקשרים המקצועיים שהתקיימו בינו לבין ג'יימס אנגלטון לאורך שנים, נותרו ההערכה ההדדית העמוקה והידידות בין השניים. בראיונות שנתן עמוס מנור במשך הזמן, וככל שחלפו השנים הפכו ראיונות אלו פתוחים ומפורטים יותר, הוא הדגיש שוב ושוב את ידידותו הקרובה עם ג'יימס אנגלטון. ועמוס מנור היה משופע בחברים, אדם שידע לעשות לו

חברים בכל דרכיו. הוא הציג את ג'יימס אנגלטון כידיד הטוב ביותר שלו. עיזבוננו של עמוס מנור לא היה גדול – כלל ניירת די מועטה – אך חלק גדול ממנה היה חומר על אודות ג'יימס אנגלטון ומשפחתו ומהם. ◀ ובסופו של דבר, ובסופו של סיפור, בבית מנור התנגן לו ימים רבים תקליט משותף של לואי ארמסטרונג ודניאל קמינסקי, הלוא הם 'סצ'מו' ודני קיי – מתנת ידד מראש המנהל לריגול נגדי ב-CIA של ארצות הברית לעולה החדש (והחשוד) מרומניה, שהיה לראש השב"כ של מדינת ישראל.

מבט לאחור - תרומת אנגלטון לביטחון ישראל

אפרים הלוי, לשעבר ראש "המוסד", ראש המועצה לביטחון לאומי

◀ ראש הממשלה דוד בן-גוריון פגש את גנרל וולטר בידל סמית, ראש ה-CIA בעת ביקורו בארצות הברית ביום העצמאות השלישי של מדינת ישראל. לפי דברים ששמעתי מג'יימס אנגלטון, שנכח בפגישה, אמר בן-גוריון לבידל סמית שמבחינתה של ישראל, מקומה תמיד היה בצד של הדמוקרטיה המערבית והחופשית. לכן נקים ערוץ, אשר משמעותו תהיה תמיד לעמוד איתן בכל מצב שיהיה ביחסים בין המדינות ואשר יאפשר שיחה פתוחה בנושאים בעלי משמעות, וכל אשר יעשה בנושא הזה יהיה על דעת הדרג המדיני של מדינת ישראל. אני חושב שלביקור הזה בארצות הברית של בן-גוריון היו בעיקר שתי מטרות: לפגוש את הנשיא טרומן ולקיים את הפגישה הזאת עם ראש ה-CIA. הביקור הזה התקיים ב-1951 ביום העצמאות של מדינת ישראל, יום העצמאות השלישי של מדינת ישראל. לא היה מקובל שראש מדינה, בעיקר ראש של מדינה צעירה, יעדר מהמדינה ביום העצמאות. מה גם שנערך מצעד צבאי באותה שנה בפעם הראשונה בירושלים, אבל בן-גוריון החשיב את ביקורו כמשמעותי מאוד בכל הקשור לביטחון מדינת ישראל במובן הרחב של המושג. שנות ה-50 היו שנים מורכבות מאוד מבחינת מדינת ישראל ויחסיה עם העולם בכללו. הגיעה עלייה המונית, חלק גדול ממנה ממזרח אירופה; הנשק הרוסי שהגיע לישראל במלחמת העצמאות היה קריטי ויצחק רבין, שפיקד אז על חטיבת "הראל" במלחמה על ירושלים, אמר שלולא הרובה הצ'כי, התחמושת ופריטים אחרים משמעותיים מאוד, הוא לא היה בטוח בתוצאות המלחמה.

◀ ואכן, הציפייה הרוסית הייתה שישראל תהיה לפחות ניטרלית אך בוודאי שלא תהיה פרו-מערבית לנוכח הסיוע המשמעותי מאוד שישראל קיבלה מרוסיה. אגב, רוסיה הכירה במדינת ישראל מייד – דה-יורה, וארצות הברית בראשות הנשיא טרומן הכירה בישראל דה-פקטו. הרוסים היו מאוכזבים מאוד בשנות ה-50 ממה שקרה בישראל. הציפייה של אנגלטון בשנים האלה הייתה שישראל באמת תתייצב לצד ארצות הברית ללא חשבון וכך היה. מבחינות רבות, התרומה הישראלית לארצות הברית, לא הייתה שוות ערך לתרומה של ארצות הברית לישראל. קודם כול, לא זרם מידע מודיעיני מארצות הברית למדינת ישראל. לא היו חילופי ידיעות, לא היו חילופי הערכות וגם אנגלטון כלל לא החשיב זאת באותם ימים. היה ברור לגמרי הוא שהוא רצה לחזק את המודיעין של מדינת ישראל, אך לא במידע ולא בידיעות שוטפות לגבי נושאים מרכזיים בעלי משמעות. בשלב מסוים הגיע אנגלטון לישראל עם מזוודה שבה חצי מיליון דולר ומסר את המזוודה למי שהיה קצין הקשר הראשי, ישעיהו (אישי) לביא, שדרכו זרם הכסף ליחידה. הקשר שהיה בין ישראל לקהילת המודיעין האמריקאית היה כולו דרך ג'ים אנגלטון. מלבד הקשר הצבאי עם המודיעין הצבאי, הקשר לא היה קשר של חילופי מידע. היה נספח צבאי בושינגטון, אלוף חיים הרצוג

ז"ל, אבל הקשרים לא היו מודיעיניים במובן שאנחנו מכירים היום. אנגלטון החזיק בידיו גם את הקשר בין ה-CIA ל-FBI וגם את הקשר ל-NSA המקבילה של 8200. כל התחומים האלה היו בידי ג'ים אנגלטון. מה שהעסיק אותו לא היה רק הריגול אלא גם המאבק הכולל של ארצות הברית באימפריה הסובייטית על כל שלוחותיה. ג'ים אנגלטון היה מעורב עמוקות בפעילויות נרחבות מאוד במישור הבין-לאומי הגלוי של המאבק האידיאי בין שני הגושים האלה בכל מה שקשור למאבק בין האיגודים ובארגוני הסטודנטים והמלחמה על ליבותיהם ועל השקפות עולמם. בכל מה שהיה קשור לעיתונות הבין-לאומית, לכוחה של האקדמיה, להשקפות עולם של דמויות מרכזיות באקדמיה, בכל הדברים הללו היו לאנגלטון יד ורגל, והוא היה מעוניין, כי חשוב היה לו, שישראל תסייע בנושאים הללו.

◀ כך, למשל, בהתייחסות להתאחדות הסטודנטים הישראלית, הקטנה, בשנות ה-50. היו אז רק שני מוסדות להשכלה גבוהה – האוניברסיטה העברית בירושלים והטכניון בחיפה. ההתאחדות שלנו והקשרים שלה עם מזרח אירופה היו חשובים לו. שנת 1956 הייתה שנה משמעותית מאוד במאבק הבין-גושי. ההתאחדות הישראלית קיבלה הזמנה לבקר במוסקבה ולהשתתף במפגש שעמד להניח את היסודות לכנס גדול מאוד של נוער שעמד להתקיים שם שנה לאחר מכן תחת חסותה של ברית המועצות. הארגון הזה וכן ה-Union Students International שישב בפראג היו תחת המיקוד של ג'ים אנגלטון בצורה משמעותית מאוד.

◀ שני אנשים היו מעורבים בעניין הזה: אברהם אגמון ז"ל, לימים מנכ"ל משרד האוצר ולפני כן נציג "נתיב" במוסקבה, ואני. שנינו נבחרנו לתפקיד מזכ"ל התאחדות הסטודנטים הארצית בזה אחר זה. כמזכיר הכללי של התאחדות הסטודנטים נפל בחלקי לצאת למוסקבה בשנת 1956 לכנס המכין של הפסטיבל, ושם נחשפתי לראשונה בחיי לדמויות מרכזיות מארצות הגוש המזרחי כולל סין הקומוניסטית, ביניהן אלכסנדר שלפין ראש תנועת הנוער של רוסיה – הקומסומול – שלימים פיקד שנים אחדות על הק"ב. שלושה ימים ולילות נערכו הדיונים הסוערים בבירה הרוסית ואני רשמתי לעצמי את פרטי הדיונים וצירפתי התרשמות אישית מאחדים מהם וגם הערתי על היחסים שבין המדינות, כפי שהשתקפו לי שם. בחוזרי ארצה, מסרתי את הדוח למשרד החוץ ושכחתי ממנו. כ-15 שנה מאוחר יותר, בושינגטון, עת שירתי כראש מוקד המוסד, ניצל אנגלטון את אחד הלילות הרבים שבהם ישבנו בביתי, לרוב עד עלות השחר, על בקבוק ויסקי ג'ק דניאלס בלק לייבל, ושלף מסמך באנגלית ושאל אותי אם הוא מוכר לי. להפתעתי גיליתי את התרגום האנגלי של הדוח המוסקבאי שלי משנת 1956. מסתבר כי באותו דוח הצבעתי על המתח הרב וחוסר האמון שבלט ביחסי הרוסים והסינים. מסתבר כי באותם ימים דרשה סין מרוסיה לשתף אותה בסודות הגרעין למטרות צבאיות ורוסים דחו בקשה זו. העדות שלי הייתה, מסתבר, אחת החשובות בימים הרחוקים ההם שהגיעו לג'ים אנגלטון. זו דוגמה אחת בודדה, ובודאי לא הכי חשובה, שמעניקה הצצה למערכת היחסים יוצאת הדופן שאפיינה את יחסי ישראל-ארצות הברית בתקופת ה"מלחמה הקרה" הבין-מעצמתית.

◀ אני רוצה להזכיר כאן פעילות ענפה מאוד של המוסד בשנות ה-60 ביבשת אפריקה. אנגלטון היה מעורב בה מאוד. זה היה העשור שבו רוב המושבות הקולוניאליות הגיעו לעצמאות והיבשת הפכה זירה להתגוששות בין ברית המועצות (רוסיה של היום) לבין ארצות הברית על כל מדינה ומדינה. לא רק השטח עניין את המעצמות. המרביצים באפריקה, סוגים שונים של מתכות חיוניות לייצור נשק גרעיני עמדו במרכז

מאבק קשה בין הגושים העולמיים. המוסד פרס רשת גדולה מאוד של כ-20 שלוחות במזרח אפריקה, במערב אפריקה ובמרכזה. למידע שהופק שם היה גם גוון מבצעי. היו לו משמעויות מבצעיות מבחינת ה-CIA. בעשור הראשון לשירותי במוסד עסקתי גם במחקר אפריקה. כיהנתי כראש מדור מחקר אפריקה השני והייתי מעורב גם בעבודת איסוף מבצעי. לילה אחד קיבלתי טלפון מנפתי קינן, שהיה אז ראש תבל יוצא השב"כ (והשתתף בקורס הראשון ב-CIA לבכירי מוסד ושב"כ בארצות הברית). הוא אמר לי שלמוחרת בבוקר אני נוסע איתו ועם דייב קמחי לפגישה עם ה-CIA. דייב כאיש המבצעים ואני כאיש מחקר אפריקה. הנושא – המצב באי זנזיבר (האי זנזיבר היה עצמאי באותה תקופת בראשית העצמאות האפריקנית. כיום הוא חלק מטנזניה לאחר שסופח אליה). באותם ימים עלה לשלטון קצין צעיר בן 26 בשם אוקלו שנתן לעצמו דרגה של פילדמרשל; היה לו גדוד, גדוד וחצי, והוא נחשב לאדם שעלה לשלטון בעזרת הסובייטים. יומיים דנו בנושא עם המומחים, במלון Shoreham בושינגטון. כל הפגישות עם ה-CIA התקיימו מחוץ למטה הארגון כדי להבטיח מידור וחשאיות. רק אחרי מלחמת יום הכיפורים שונו הנהלים הקשורים במיקום המפגשים אחרי פרישת אנגלטון מה-CIA. הבאנו מידע ודייב ניתח את ההיבט המבצעי בצורה יוצאת מגדר הרגיל, כשאתי תומך בניתוח המציאות בשטח. התרומה שלנו סייעה משמעותית להפיכת הנגד. כל זה, כמובן, נרשם לזכותו של אנגלטון.

◀ במסגרת המלחמה הקרה עסק אנגלטון במערכה האידיאית בין הקומוניזם לבין עקרונות הדמוקרטיה הליברלית. במאבקים אלה הושקעו אמצעים ומאמצים רבים. על אחד מהם אספר כאן. ישעיהו ברלין היה דמות ידועה מהמאה ה-20, פילוסוף ואיש ספרים, וגם דיפלומט בריטי במלחמת העולם השנייה ששירת בושינגטון וגם במוסקבה. היינו קרובי משפחה. באקראי הגיע למוסקבה בדיוק בהיותי שם ב-1956 כדי לפגוש את ידידיו בוריס פסטרנק ואנה אחמטובה, מאנשי הרוח הבולטים של אותם ימים, שהסתייגו ממשטר סטלין. הוא בא גם לפגוש את דודתו שנותרה במוסקבה וכאשר נפגשנו, ביקש שאתלווה אליו לביקור אצלה. רק לימים הבנתי למה היה מתוח, שכן נבחר לאחד משני האנשים שהברית את הנוסח של הספר 'ד"ר ז'יווג' למערב. למבצע הייתה משמעות עצומה. הברחת הספר ותפוצתו הרחבה ברחבי תבל ולימים גם הסרט שהופק על פיו, נחשבו להצלחה גדולה מאוד של המערב – אנגלטון היה שחקן ראשי בפרשה זו.

◀ ועתה למלחמת ששת הימים. שנים אחדות קודם למערכה הצליח המוסד לגייס טייס עירקני-נוצרי של מטוס מיג 21 ולשכנע אותו לערוק עם מטוסו. מטבע הדברים עורר המטוס הזה עניין עצום בארצות הברית. הגיעה אלינו קבוצה מאוד גדולה של אמריקאים שרצו לקחת את המטוס אליהם, אבל מפקד חצור דאז, בני פלד, לא אפשר להם להיכנס לתוך הבסיס. אחר כך כמעט פרצה מלחמת עולם בין ישראל לארצות הברית וסוכמו הסדרים שאפשרו לאמריקאים להכיר את המטוס מקרוב ואף להטיס אותו בשמי ישראל. בסופו של דבר היה המטוס הזה בעל משמעות אדירה לארצות הברית והוא נרשם כהצלחה של המודיעין הישראלי על כל חלקיו. אחרי ששת הימים נפל לידי ישראל שלל של נשק סובייטי בכמויות אדירות וגם פה היו משלחות גדולות שהיו תחת החסות של ארגון ה-CIA שהגיעו ארצה ועבדו על הנשק הזה. אלה היו דברים משמעותיים מאוד בעיני האמריקאים, ואנגלטון היה זה שהביא אותם.

◀ בשנת 1967 ביקר העריק אנטולי גוליצין בארץ; בעת עריקתו שימש ראש שלוחת הקג"ב בהלסינקי – שלוחה בכירה של הרוסים בפילנד הגובלת בברית המועצות. הוא בא ארצה כי טען שיש לו מידע סודי

ביותר למסור בישראל ושהוא מוכן למסור את המידע אך ורק לידי אדם אחד – שר הביטחון, משה דיין. הוא ביקש שאנגלטון לא יהיה בפגישה הזו והוא קיבל זאת. המידע היה שבחצר הבניין המרכזי של הקג"ב במוסקבה יש צריף שבו מתבצעת פעולה סודית ומשמעותית מאוד. שם מפענחים את הצפנים של המערכת הדיפלומטית של ישראל, כי מערכת ההצפנה של ישראל פוצחה על ידי הרוסים והם מצליחים לקרוא את כל החומרים של שירות החוץ הישראלי.

◀ הוא סיפר כל זאת למשה דיין ותגובתו הייתה שזה מצוין, כי זו הדרך הכי טובה להעביר דיס-אינפורמציה לרוסים. הפגישה התקיימה ב-7 בערב ולמחרת בבוקר נעלם גולצ'ין מהמלון. לא היו אז טלפונים ניידים. לא היה ברור מה קרה. בעזרת השירות הסתבר כי ב-5 בבוקר הוא יצא לבדו וטס לאתונה שכן נעלב מהתגובה של דיין. הוא לא יכול היה לשאת את הבושה ולכן קם והלך. נגרמה לאנגלטון מבוכה רבה. בערב שקדם למפגש עם דיין, ארגנו ארוחה חגיגית לכבוד האורח. בין היתר השתתפו עמוס מנור, טדי קולק וכל זקני העדה באותו הזמן. ישבו ודיברו עם גולצ'ין כל הערב. והוא דיבר על עולם ומלואו והינה הגיע למשה דיין וזה שכרו. גולצ'ין נפטר לאחרונה, בגיל 99.

◀ בשנות ה-70 התחיל אנגלטון להבין שבגלל ההתנגדות של אגף המזרח התיכון בארגונו, הרבה דברים שישראל מעוניינת בהם אינם משמשים נושאים לשיתוף פעולה. בשנת 1972 הוא עשה מעשה יוצא דופן והקים את המגע הישיר הראשון שלנו עם ה-FBI ושלה אותי לפגישה עם ג"י אדגר הובר, המנהל האגדי של ה-FBI. זה אפשר אחר כך מגע ישיר איתם כאשר נרצח הנספח האווירי שלנו ג'ו אלון בווינגטון. לצערי, עד היום לא פוענחה פרשה זו. הוא עשה זאת משום שהוא הרגיש שזמנו קרב.

◀ אי-אפשר לחתום פרק זה בלי להזכיר אירוע הקשור בצורך להעביר לנשיא ארצות הברית בשנת 1971 מידע קריטי ומשמעותי למדינת ישראל אשר הגיע אלינו ממי שהביא בשנת 1971, שנתיים לפני מלחמת יום הכיפורים, מידע בעל משמעות אדירה למדינת ישראל. ראש המוסד דאז, צביקה זמיר, הורה להעביר את המידע ישירות לארצות הברית. נמצאתי אז בארץ לרגל הלוויית אימי ז"ל והוא ביקש כי לא שאר לשבעה ואשוב מיידית לווינגטון כדי לטפל נכונה בחומר מול הממשל האמריקאי. בהסכמת אבי עשיתי כמצוותו. אנגלטון ידע בדיוק כיצד לטפל נכונה במידע הן בתוך הארגון והן מול הבית הלבן ולשווק אותו בדרך הנכונה, כדי להשיג את האפקט החיוני והרצוי.

◀ במלחמת יום הכיפורים היה אנגלטון עדיין בתפקיד. ראש ה-CIA היה ביל קולבי והיה ברור שהוא יעשה כל שביכולתו להדיח אותו מתפקידו ולפטר אותו מה-CIA. מי שנתן לו גיבוי אז היה שר ההגנה שלזינגר, קודמו של קולבי בתפקיד, ובשל כך לא יכול היה לפטרו. אנגלטון דאג שנקבל מידע מתריע ממקורות שונים על בואה של המלחמה. כבר במוצאי ראש השנה קיבלנו מידע מפורט מאוד ואנגלטון דאג שנוכל להיות בקשר עם כל מי שצריך בזמן המלחמה. בימים הראשונים של מלחמת יום הכיפורים – השבוע הכי קשה – דרש מאיתנו ה-CIA תמונת מצב מדויקת של כוחותינו במערכה. הדרשה הזו הופנתה אליי על ידי ראש אגף המבצעים ב-CIA והובהר לי כי אם לא ניענה בו ביום, ינתקו הקשרים בין ישראל ל-CIA. ראש המוסד אמר לי להגיד להם "שיישקו לי בת..." כשדיווחתי על זה לאנגלטון, הוא הביט בפניי ואמר: "אני יודע". הפירוש היה שהמטרה הושגה.

◀ ברגע שהתקבלה ההחלטה על ידי ארצות הברית לשגר אלינו רכבת אווירית, נוסף לה זרם של מודיעין נדיר ואיכותי, ששוגר דרכנו בשלוחה מארצות הברית לישראל, חומר ממדרגה ראשונה מתצלומי לוויינים.

כמויות כאלה ואיכויות כאלה לא ראיתי אי פעם. אנגלטון עמד מאחורי ההחלטה לשחרר חומר זה, תיאם את כל גורמי המערכת האמריקאית והביא אותם להסכים לשגר את החומר החיוני הזה. לא היה בכוח הצוות המצומצם שלי להתגבר על ההצפנה של החומר. מאחר שצוות הקשר של משרד החוץ היה מובטל מעבודה, גייסתי את כולם ויחד עבדנו 7/24 כדי שהחומר הזה יגיע למדינת ישראל. זו הייתה אחת התרומות של ג'ים אנגלטון בעת מצוקתנו הקשה. מייד אחרי תום המלחמה, כאשר חש בסכנה שיודח, יזם, שלא על דעת הממונים עליו, הקמת קשר ישיר עם ה-NSA והפגיש אותי עם סגן ראש ה-NSA ד"ר טורדלה ועם רייבן, אדם בכיר מאוד ב-NSA. במלחמת העולם השנייה, כאשר היפנים עמדו לתקוף את פרל הרבור, הוא היה בין אלה שפענחו את הצופן היפני ובו חומר מתריע על אסון פרל הרבור הממשמש ובא.

◀ אנגלטון נפטר ב-1987 זמן קצר לפני מותו הגיעה בקשה ממנו דרך ראש השלוחה בושינגטון, דני בירן, שאגיע אליו לפגישה אחרונה. נחום אדמוני, ראש המוסד דאז, אישר נסיעה זאת. נסעתי לפגוש אותו בפעם האחרונה, בביתו בושינגטון. הוא דיבר איתי שוב על הסכנה של חדירות מסוכנות והיה בטוח במאה אחוז שיש חדירה ברמה מאוד גבוהה של הרוסים בתוך ה-CIA. כמה שנים אחר מותו נחשף ראש האגף הרוסי ב-CIA כסוכן רוסי שפעל הרבה מאוד שנים וגרם נזק עצום ל-CIA.

◀ הוא גם האמין ב-HUMINT, ב"אדם מול אדם", ולא רק בטכנולוגיה. הוא החשיב מאוד את הטכנולוגיה, כמובן, וביקש ש"אעשה כמיטב יכולתי" להחזיר לשלטון את יצחק רבין, שהיה ראש הממשלה במשך שלוש שנים (בשנים 1974–1977) ואיתו התיידד מאוד, כאשר שימש שגריר ישראל בושינגטון בשנים 1968–1973. אנגלטון נהג לפגוש את יצחק לצוהריים מדי חודש, במסעדה בעיר. בעיניו הכי חשוב היה למנוע מ"שמעון" להגיע לשלטון. המילים האחרונות שלו אליי היו "אל תשכח אפרים, שמור אמונים". Keep the faith! היה העיקר בעיניו.

◀ המקור העיקרי של אנגלטון כל השנים לכל מה שקורה במדינת ישראל היה ביטאון "המפלגה הרביזיוניסטית הציונית בדרום אפריקה". הם הוציאו דף שבועי על מה שקורה בארץ. זה היה בשבילו המקור האוטנטי ביותר על מה שקורה במדינת ישראל.

◀ אין ספק שהוא היה אדם חדור אמונות שעל פיהן פעל כל חייו. אין גם ספק שברבות הימים, כאשר ייפתחו הארכיונים, יתגלו עוד דברים שאינני יודע עליהם. לכל אחד מאיתנו הג'ים שלו. הוא היה אומן של צורפות זהב, אומן של עבודה בעור, אומן בהכלאת אורכידאות. הכלאה אחת הוא קרא על שמה של לאה רבין. הוא היה הושינגטוני הראשון שהחזיק מערכת שמע קואדרופונית בביתו. כל הדברים האלה משלימים את התמונה של האיש יוצא הדופן הזה. כל שנה הוא היה יוצא למקום הולדתו, Boise Idaho, היה דג דגי סלמון בנהרות ומביא את שלל לוושינגטון. כל שנה היה דופק אצלנו בדלת ומביא דג ענק. אביו היה דמות חשובה בצבא האמריקאי. אימו הייתה מקסיקנית. אביו שם עינו עליה ברכבו על סוסו ברחובות מקסיקו. הוא עצר את הסוס והעלה אותה לצידו ולאחר מכן נשא אותה לאישה. אנגלטון היה רומנטיקן, כתב שירה, ערך שירה וערך ביטאון שירה של אוניברסיטת ייל. אחד מידידיו הגדולים היה עזרא פאונד, שלימים שיתף פעולה עם הנאצים. אנגלטון היה אדם רב-פעלים, שהידידויות שלו היו לנצח. כשהוא היה בא לדבר איתי על משהו, היה מדבר גם על ידידותו עם טדי, ראובן שילוח, עמוס מנור וכולי.

העורכים: שמעון (סיימון) לביא, רון כתרי
עריכה לשונית: נילי גרבר

עיצוב וביצוע גרפי: זאב אלדר
הדפסה: משה אסייג בע"מ

הציורים מאוספו הפרטי של אפרים הלוי, ראש המוסד לשעבר,
צוירו על ידי אומן פרסקו איטלקי ידוע, גיסו של ג'יימס אנגלטון.

כל הזכויות שמורות למל"ם, מרס 2019
אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני
או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.

שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

אפי מלצר בע"מ מחקר והוצאה לאור